

COLUMNA LUI TRAIAN

AUGUST 1876

ISTORIA. — LINGUISTICA. — LITERATURA POPORANA.

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

(Urmare. — Veđi Nr. 8)

§ 5.

CRONICARUL ALBERIC

Marele Leibnitz — filosof, matematic, jurist, publicist, linguist și istoric tot-o-dată — a scos cel întâi la lumină o cronică latină, scrisă în prima jumătate a secolului XIII de cătră un călugăr numit Alberic, care se crede că a murit pe la 1246.¹

Edițiunea leibnitziană a fost nu numai primă, dar este până acum singură, devenind de-mult foarte rară, fără ca s'o pótă înlocui puținele extracte sau fragmente reproduse de Mencken² și Bouquet³, ale cărora colecțiuni au ajuns și ele a fi tot atât de rare.

Mai multe manuscrise ale cronicel lui Alberic se găsesc în diferite biblioteci din Germania și Franca : unul la universitatea din Göttingen, altul la Hanover, apoi la municipalitatea din Leipzig, de aci vr'o trei în biblioteca națională din Paris, din cari unul chiar în secolul XIII, etc.

(¹) *Alberici monachi Trium fontium Chronicon, nunc primum editum a G. G. Leibnizio*, Lipsiae, 1698—1700, in-4, 2 părți. — Cf. *Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, Berlin, 1858, in-8, p. 424.

(²) *Mencken, Scriptores rerum Germanicarum*, Lipsiae, 1728, in-f., t. 1, p. 38—90.

(³) *Bouquet, Recueil des historiens des Gaules*, Paris, 1738, in-f., t. 9, p. 57 — 68; t. 10, p. 285—89; t. 11, p. 349 — 63 etc.

Leibnitz cunoscuse codicele din Hanover și pe unul din cele trei parisiane.

Pe titlul manuscriselor, Alberic figurează generalmente cu epitetul de «călugăr dela Trei-Fântâne» (*monachus Trium Fontium*), ceea-ce a înșelat asupra personalității sale pe toți căți au scris despre acest cronicar, până și pe criticii atât de riguroși ca Fabricius.⁴

În Belgia a existat în realitate o mănăstire dela Trei-Fântâne, pe care însuși Alberic o menționează sub anul 1214;⁵ nu acolo însă a călugărit dinsul, ci într'o altă mănăstire belgiană, anume la «*Novum Monasterium*», astăzi *Neuf-Moustier* lângă Hoei, nu departe de Liège, precum se vede din mai multe pasaje ale cronicăi sale, bună oră sub anul 1236 : «obiit «*Dominus Alexander, primus Abbas nostrae Ecclesiae Novi Monasterii Leodiensis*» (a murit d. Alexandru, primul abate al bisericii *noștre* din Neuf-Moustier dela Liège).⁶

Alberic ne mai spune că a fost din «ordinea cisterciană», o ramură a marelui ordin monastice fundate de cătră St. Benedict; de exemplu, sub anul 1100 : «*nostri Cisterciensis ordinis*» (a ordinii *noștre* Cisterciene).⁷

Orî-cum să fie, spirit aventuros, el nu se pré-mulțumîa a ședé pironit pe un loc, ci se pare a fi colindat mereu din țeră în țeră.

Pe la anul 1190, forțe tînăr încă, Alberica însoțit la Palestina un corp de cruciați Francesi sub conducerea comitelui Enric de Șampania.⁸

Vorbind într'un loc despre minunile sântului Iacob dela Campostella, el ne spune că : «le-am aflat scrise saū *le-am audît* în Spania, în Fran-
«cia, în Germania, în Italia, în Ungaria, în Danemarca, ér unele chiar în
«țerile de peste trei mări.»⁹

Din tóte aceste călătorie ale lui Alberic, aceia a cărîi importanță a scăpat tuturora din vedere și care pe noi ne interesă aci mai cu deosebire, este petrecerea sa în Ungaria.

(⁴) **Fabricius**, *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, Florentiae, 1858, in-8, t. 1, p. 37.

(⁵) *Chronicon*, part. 2, p. 475.

(⁶) *Ibid.*, p. 557.

(⁷) *Ibid.*, p. 183.

(⁸) *ib.*, p. 383 : «multi Francorum subsequuntur, cum quibus et pusillitas mea, pusillanimitate procul abjecta, peregrinationis hujus onus assumpsit.»

(⁹) *ib.*, p. 237 : «Ex his miraculis quaedam in Gallecia, Gallia, Teutonica, Italia, Ungaria, «Dacia, quaedam etiam ultra tria Maria vel scripta reperi vel audivi». — Sub *Dacia* Alberic înțelege tot-d'a-una, ca și cei-l'alți scriitori latini din vécul de mijloc, numai Danemarca. Cf. *ibid.*, p. 266 : «Lunda quae est Daciae metropolis »

§ 6.

ALBERIC ÎN UNGARIA

Maî multe considerațiuni aû putut să atragă și — o data atras — să oprască pentru cât-va timp pe Alberic în Ungaria.

Frances dela Liége, el găsia în episcopatul maghiar de Erlau, latinesce Agria, o mulțime de sate înființate cu vr'o doă-sute de anî maî 'nainte, pe la 1052, de cătră o coloniă din Liége, cari nu încetaû de a se numi «locuri franceze» și unde dialectul valon se vorbea până pe la finea secolului XIV.¹⁰

O mănăstire de acolo, probabilmente tot de origine belgiană, se numia Trei-Fântâne, «abbatia Trium Fontium», întocmai ca mănăstirea cea de lângă Liége, după care cronicarul nostru și-a căpătat supranumele.¹¹

Afară de acésta, într'o altă mănăstire unгурescă — ne spune însuși Alberic — nu se primiaû decât numai călugări Francesi.¹²

Dar cea-ce 'i maî esențial, este că pe tronul arhiepiscopal dela Gran se urcase la 1227, ca primat al Ungariei, adecă al doilea personagiu după rege, un Frances dela Liége : «Magister Robertus Vesprimensis, vir bonus et religiosus, de Leodiensi diocesi natus, factus fuit episcopus Strigoniensis».¹³

E maî mult decât probabil, cumcă Alberic a petrecut în Ungaria anume pe lângă acest puternic compatriot al seû, «bărbat bun și religios».

Cugetarea cea favorită a arhiepiscopului Robert era de a converti la catolicism pe păgânii Cumanî, cari ocupaû atunci o mare parte a României actuale și se întinseseră peste o porțiune din Ardél.

La 1227 — ȃice Alberic — el a reușit a boteza în Transilvania pe-

(¹⁰) Féjer, *Cod. diplom. Hungariae*, t. 7, vol. 5, p. 59 : «Anno 1052, tempore Wazonis Episcopi Leodiensis, illos propter inedia et famem de Leodio exivisse, et a rege Hungariae gratiose receptos fuisse, quibus rex praecepit, ne linguam suam dedicerent aut mutarent; ubi in magnum multitudinem excreverunt et viculas multas ibi impleverunt, quae vulgari-ter ibidem Gallica loca vocantur.» — Cf. Féjer, t. 9, vol. 7, p. 480—81.

(¹¹) Féjer, t. 4, vol. 1, p. 189. — Cf. Theiner, *Monumenta Hungariae sacrae*, Romae, 1859, in-4, t. 1, p. 174.

(¹²) *Chronicon*, part. 2, p. 122, ann. 1078 : «In Ungaria regnavit sanctus Rex Ladislaus., hic in Ungaria fundavit nobilissimam Abbatiam de Sentigis, in qua non solent recipi nisi Franci.»

(¹³) *Ibid.*, p. 524.

ste 15,000 de Cumanii¹⁴, formând un nou «episcopat al Cumaniei», în fruntea cărui a pus, la 1228, pe unul numit Teodorie.¹⁵

Insoțind, pôte, pe arhiepiscopul Robert într'una din călătoriile sale în Ardél, Alberic a auzit acolo curioasa poveste românească despre «omenii roșii», asigurându-ne că ei s'au fost arătat lângă mănăstirea Cărția din țera Făgărașului la anul 1235 și că—fiind goniți—s'au ascuns într'o pescere din Carpați.¹⁶

În ori-ce cas, o asemenea relațiune, dacă n'a fost comunicată lui Alberic chiar în Transilvania, cel puțin unde-va în apropiere.

Nu e de crezut, ca ea să fi străbătut, de'mpreună cu numele obscurei mănăstiri Cărția, tocmai până la Liége.

Afară de informațiunile căpătate așa ȳicând la fața locului, cronicarul nostru era în pozițiune de a culege altele, de a doua saŭ a treia mână, dela numeroșii călători ce cutrieraŭ neconținut, în tot intervalul Cruciatelor, mergând și întorcându-se, diferitele regiuni ale peninsulei balcanice.

Iată, bună oră, ce ne spune Alberic sub anul 1205 despre celebrul împărat româno-bulgar Ionițiu Asan :

«În Bulgaria, la orașul Tărnova, domnia Ionițiu, domnul Bulgariei și «Vlachiei, care usurpând titlul imperial, a dat resboiu împăratului latin «Baldovin. În acest resboiu Baldovin, vai! nesciind să se păzescă de curse, «a fost prins prin vicleniă în nescie locuri băltoșe, cunoscutе numai pă-
«mintenilor. Prins dară, a fost întemnițat în Tărnova, unde nu afirm că a «murit, dar reproduc pur și simplu *ceia-ce spune un episcop din Flan-
«dria, care se întorsese din Constantinopole prin Tărnova* și ȳice că nevé-
«sta lui Ionițiu, pe când bărbatul seŭ avea grijă de alte lucruri, s'a apu-
«cat să ademenescă pe Baldovin, promițendu-ŭ că'l va scăpa din robiiă,
«dacă el se învoescе a o lua de soții și să plece cu ea la Constantinopole;
«Baldovin respingând cu despreț această propunere, dómna și-a resbunat,
«asigurând pe Ionițiu că Baldovin îi promitea s'o ŭea de soții și s'o
«ducă la Constantinopole, dacă'l va scăpa din robiiă; atunci, întâmplân-

(¹⁴) *Ibid.*

(¹⁵) *Ib.*, p. 527 : «Archiepiscopus Robertus Strigonensis de Hungaria novum fecit Episcopum «in Comania Theodoricum nomine.» — Despre acest Teodorie, cf. **Theiner**, *op. cit.*, t. I, p. 87—88.

(¹⁶) Veđi despre această *ceia-ce* am spus în introducerea la **Ispirescu**, *Legende și basmele Românilor*, part. I, Bucur., 1872, p. IX—X.

«du-se ca Ionițiu să fie bét într'o nópte, a pus să aducă pe Bal-
 «dovin de'nainte'í, să'í taie capul cu securea și să arunce cadavrul la
 «câni, poruncind însă în public să nu se vorbescă despre acésta. Cumcă
 «în adevăr Baldovin a fost ucis în Tărnova, o mai constată de asemenea
 «d. *archiepiscop Ioan dela Mitilene și un călugăr, magistrul Albert, care*
 «*în același an trecuse prin Tărnova. Acel episcop din Flandria mai a-*
 «*daogă, că o muiere din Burgundia, care trăia în Tărnova, unde ținea*
 «*o ospătăria, vedēnd nópcea nesce lumine d'asupra corpului ucis, l'a în-*
 «*mormintat pe cât a putut mai bine; ba cu acéstă ocasiune s'aũ făcut și*
 «*vr'o câte-va minuni, pe cari i le-a povestit episcopului aceia-și muiere*
 «când el se afla la dinsa în gazdă, de exemplu vindecarea bărbatului ei
 «de friguri și de durerea de dinți...»¹⁷

Îacă dară un episcop din Flandria, un arhiepiscop de Mitilene, un că-
 lugăr și o birtășiță, toți concurgēnd, direct saũ indirect, pentru a procu-
 ra lui Alberic peripețiile tragediei împăratului Baldovin !

După ce cunoscem acum personalitatea cronicarului nostru, șederea'í
 și relațiunile sale în Ungaria, mijlócele'í de informațiune despre țerele
 vecine, nu ne va mai surprinde de a găsi în cartea lui pe adevăratul fun-
 dator al Craiovei : nu pe împăratul Ionițiu, ci pe «crațul Ion» din tradi-
 țione.

Înainte însă de a ajunge acolo, cată să limpeșim un punct topografic,
 care ne va înlesni înțelegerea textului lui Alberic.

§ 7.

«COMANI» DELA OLT ȘI «COMANI» DELA DUNĂRE

În districtul Olt, lângă mărețul rîu dela care și-a împrumutat numele,
 se află în plasa Șerbănescii un sat numit *Comani*, despre care d. Frun-
 Țescu ne spune că are 1600 locuitori și este reședința sub-prefecturii.¹⁸

În districtul Dolj, lângă Dunăre, în plasa Câmpului, se află un alt sat
 numit *Comani*, despre care érași d. FrunȚescu ne spune că face o sin-
 gură comună cu învecinatele sate Maglavit și Golent, avēnd peste tot
 2590 locuitori.¹⁹

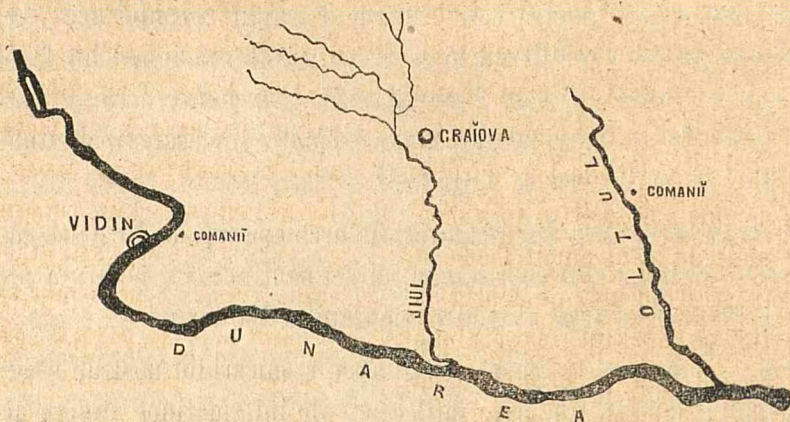
(¹⁷) *Chronicon*, part. 2, p. 439—41.

(¹⁸) FrunȚescu, *Dict. topogr.*, p. 128.

(¹⁹) *Ibid.*, p. 275.

În dicționarul d-lui Frunțescu se găsesc o mulțime de localități numite *Comana* (Vlașca), *Comanca* (Romanați, Vâlcea, Argeș), *Comănesci* (Bacău, Mehedinți, Covurluțu, Gorj, Dorohoiu), *Comanița* (Olt) și *Coman* (Némț, Bacău); dar numai cele două de mai sus se cheamă *Comani*.

Aruncând o cătătură asupra mapei, ță pozițiunea relativă a ambelor sate :

În acest mod, dacă vom trage un segment dela Comani-pe-Olt până la Comani-pe-Dunăre, spațiul intermediar va cuprinde partea sudică a districtelor Romanați și Dolj, având Craiova în vârf.

Omonimitatea celor două sate și pozițiunea lor perfectamente analogă la puncturile de trecere peste cele două fluvie, să fie ăre un simplu efect al azardului?

Cată mai întâi de tôte să restabilim forma cea corectă a numelui «Comani».

§ 8

«VADURILE COMANILOR»

Satul «Comani» din Dolj este o proprietate a Tismenei.

Grațiă avutului archiv al acestei vechi mănăstiri, depus actualmente în Arhivele Statului și care consistă din două mari condice vechi, trei condice noue și sute de documente originale, istoria satului Comani s'ar pute urmări în sus până pe la jumătatea secolului XIV.

Cea mai veche diplomă existinte este din 1385, dela vodă Dan Basarab, fratele și predecesorul lui Mircea cel Mare.

Până acum este unicul crisov cunoscut dela acest principe.

Eū insumi îl credeam pierdut,²⁰ până ce am reușit în fine a descoperi diile acestea prețiosul original pe una din prăfuitele rafturi ale Arhivelor Statului, anume în pachetul moșiei «Vatra mănăstirii Tismana» sub Nr. 1.²¹

Iată-l întreg :

Fiind-că eu, cel în Crist Dumneđeū bine-credinciosul Ioan Dan, vovod și din grația dumneđească domn a totă Ungro-vlachia, la începutul dela Dumneđeū dăruitei mie domnie am găsit în țera domniei mele, la locul numit Tismana, o mănăstire nu încă pe deplin isprăvită, pe care sânt-reposatul piusul vovod Radu, părintele domniei mele, din temelă a rădicat'o, dar încetând din vieță n'a terminat'o, de aceia am bine-voit domnia mea, după cum i-am urmat la domniă, tot așa să'i urmez și la acéstă faptă, pentru înnoirea pomnirii părintelui meu și pentru mântuirea propriului meu suflet, terminând cu zidirea și întărind cu donațiuni și venitură acest templu al pré-santei stăpâne născătorei de Dumneđeū și pururea feciórei Maria, și nu numai atăta, dar încă confirmând și întărind mănăstirii tóte câte 'i dedese părintele meu,

ПОНЕЖЕ АЗ ИЖЕ ВЪ Х-А Б-А
Б-ЛГОВЪРНЫИ І-В ДАНЬ ВОЕВОДА И
МЛ-ТИЖ Б-НЕЖ Г-НЬ ВСЕИ ОУГРО-
ВЛАХІИ. ВЪ НАЧАЛК-БГОДРОВАННАГО
МИ Г-ВА ВЕРЪТУХ ВЪ ЗЕМЛИ Г-ВАМИ
НА М-КСТК РЕКОМ-ЕМЪ ТИСМЕНА МВ-
НАСТИРЬ ВСК-Ц-ММИ Д-БЛЫ НЕДОСЪВРЪ-
ШЕНЬ. ЕГОЖЕ С-ТОПОЧИВШІИ. БЛГОЧЬ-
СТИВНЫ ВОЕВОДА РАДОУЛЬ РВДІТЕЛЬ
Г-ВАМИ МТ МСНОВАНІА ВЪЗДВИЖЕ
ПР-КРАЦЕНІЕМЖЕ ЖИВОТА НЕСЪВРЪ-
ШИ. СЕГО БЛГОИЗВОЛИ Г-ВОМИ ІАКОЖЕ
И Г-ВОУ СИЦЕ И СЕМЪ ВЪСПРИЕМНИК
ВЫТИ. МЕНОВИТИ ПОМ-ЕНЬ РВДІ-
ТЕЛК МОЕГО. СВОЕЖ ЖЕ РАДИ Д-ШЖ
СЪ ХРАМ ПР-ТЫЖ ВЛ-ЧЦЖ Б-ДЦЖ И
ПРИСНО Д-ВЫ МАРІЖ, НАЗДАТИ И ОУ-
КР-КПИТИ ВСК-КМИ ПРИЛОГИ И ДОХОД-
ЦИ. НЕ ТЪЧНЖ СЕ НЖ И ЕЛИКА ПРИ
РВДІТЕЛИ МОЕМЪ ПРИЛОЖИШ-Ж МО-
НАСТИРЮ, ВСК ПОТВРЪДИТИ И ОУКР-К-
ПИТИ. СЛАВЫ РАДІ Б-А МОЕГО И ВЪ
ХВАЛЖЖЕ И Ч-Ь ПР-СЛАВНЫЖ ВЛ-ДЦЖ
МОЖИ ПР-ЧТЫЖ Б-ЦЖ. ІАКО ДА... ШЖ
ВЪ ЖИВУТК Г-ВА МОЕГО КР-КПИТЕЛК И

(²⁰) *Istoria critică*, t. I, ed. 2, p. 128.

(²¹) Acest crisov presintă, pe lângă altele, particularitatea de a fi un palimpsest. Pe pergamenă fusese scris înainte alt ceva, tot slavonesce, cu caractere puțin mai vechi, probabilmente sub unul din predecesorii lui Dan-vodă; acea scriere anterioară s'a șters însă atât de bine, încât abia se mai recunosc urmele ei și câte o literă izolată.

pentru gloria D-șeului meu și pentru lauda și onórea pré-gloriósêi stăpânei mele pré-curatei născătoare de Dumneșeș, ca în vieța domniei mele să 'mî fie întăritóre și ajutătoare, ér la gróznica și a judecătii — stăruitóre pentru vieța eternă; și mai întâiú am dat acestei sus-șise mănăstiri grăul din districtul Jaleșului câte 400 găleți pe tot anul, ér cine va fi găletar să nu mai întrebe despre acésta pe domnia mea, ci să'l trimiță d'adrechtul la mănăstire; am mai dat și pe riul Jaleș la Dăbăcesci toți copacii de nucii; apoi din casa domniei mele pe fie-care an câte 10 foi de brânză, 15 cașcavale, 10 așternuturi, 10 haîne și 10 încălțăminte; ér mîere și céră, pe cât va aduce anul.

Cătră acestea, mai confirmă domnia mea *tóte câte dedese sânt-reposatul părinte al domniei mele Radu vovod: satul Vadul Cumanilor* cu Toporna, și balta Bistreț dela Toplița până la gărla cea repede mai sus de Covacița cu satul Hrisomuintii, și Tismena pe ambele părți, cătă a fost Ligăcésca și Rușésca; apoi mai confirm și *tóte câte dedese în scris mănăstirii sântului Antoniú unchiul domniei mele sânt-reposatul Vladislav vovod: satul Jidoșița* cu pariul, și *tótă pescăria dunărenă* cea din mijloc,

помощиницѣ. въ страшный же днь сѣда, жизни вѣчныхъ ходатаицѣ. и прѣвѣе приложихъ семоу прѣдрекомомѣ мнѣнастирю житю въ жалешскаго сѣдства. чѣтыри ста кѣклева на всѣко лѣто. и кто бѣдетъ кѣклеарь, въ тѣмъ да не вѣпрашатъ гѣвами. нѣ да въправаѣтъ тѣ тако сѣ монастир. приложихъ и на жалешскои рѣцѣ сѣ дѣжженицѣхъ вѣрѣшиѣ дрѣвѣе все. въ домаже гѣвами на всѣко лѣто ѣ мѣхѣвъ сыренѣа. ѣ сырѣвъ. ѣ ложник. и ѣ поставъ гѣвницѣ. и ѣ поставъ хольевъ. медаже и воска противѣжъ елико принесетъ лѣто.

къ семъ потвръжда гѣвами и елика сѣтопочивши рѣдѣтелъ гѣвами радѣуль воевода приложихъ. село коуманскы бродъ сѣ топорна. и клато бистрець. въ топлаца до брѣзого грѣла выше ковачицѣ. сѣ селѣмъ хръсомѣинци. и тисменѣжъ по всюю страну сѣ елико вѣ лигачешско и рѣшешско къ симъ потвръждамъ. и елика мнѣнастирю сѣтѣго антонѣа приложихъ и подписа стрицъ гѣвами сѣтопочивши владиславъ воевода. село жидовѣница сѣ потокомъ. и на дѣнавѣ сѣрѣдныи виръ вес. и вътъ всемихъ вѣрѣшницѣ доходкѣ. и дѣнавъ. вътъ вѣрѣховѣжъ па-

și venitul dela opt vășie, și Dunairea dela Orahova până la podul cel de sus, și Vodița cea mare pe ambele părți cu nucii și cu livezile, și săliscile Bașnei, și o móră în Bistrița, și 40 sălășe de Tiganii. Tóte acestea le dá și confirmă domnia mea cu tótă porunca și întărirea, ca să fie nestrămutate și neclintite, precum și satele să fie libere de orî-ce prestațiunii, dări și veniturii domnesce. Cătră acestea mai poruncesce domnia mea, ca călugării din ambele mănăstiri (Tisména și Vodița) să fie autonomi, și după mórtea actualului lor stareț nimeni să nu le pună alt stareț, nici eú însuși voevodul Dan, nici alt cineva din urmașii mei, ca să nu se strice regula și tradițiunea lui Nicodim și porunca mea, căci cine va cuteđa a strica ceva din acestea sau a schimba în rău, să fie blăstămat de cătră Domnul Dumnezeu a-tot-ținătorul și de cătră pré-curata născătoare de Dumnezeu și de cătră toți sântii, și să fie alăturat cu toți acei ce s'au lepădat de Dumnezeu și l'au trădat la mórte.

Tóte acestea s'au scris în Argeș din porunca domnului voevod Dan, în anul 6894, indictionul 9, a lunii octobre ziua 3.

динъ до горнего мостица. и велика
водица по всюю страну съ вѣрши-
ем и с ливадами. и кахнина сели-
ца. и водѣницъ 8 кистрици. и аци-
гань 7м челѣди. сиа всѣ прилага и
потвържда гѣвоми съ всѣкым пове-
лѣнїем и оутвържденїем да бждет
непрѣложна, и непоколѣнима. та-
кожде и села свокодна въ всѣкыхъ
работъ и данквъ и доходжъ гѣвами.
къ симъ повелѣва гѣвоми самовла-
стнымъ быти въ всюю монастырю
инокомъ по смѣрти началствѣжцаго
имъ, начальника никто да постав-
лѣет. ни азъ самъ воевода дань. ни
инь кто въ нѣже по мнѣ. ниже да
са разори чинъ и преданїе никоди-
мово, и мое повелѣнїе. кто ли дрзъ-
нетъ въ сихъ всѣхъ что разорити.
или прѣложити злѣ. да е проклат
въ гѣа бѣга вседръжителѣ и въ
прѣчѣтиа бѣжъ и въ всѣхъ стѣхъ. и
да е причтенъ всѣмъ вътрекшимся
гѣа и предавшимъ его на смѣръ :

сїа всѣ записашѣхъ оу аргиши
повелѣнїемъ гѣна воеводажъ дана. влѣт
894, ѿд. индиктионъ, ѿ. мѣца ок-
товрїа дѣнь, 3г.:

De aci rezultă că satul Cumanii, cu mult înainte de anul 1385, a exi-

stat deja sub caracteristicul nume de *коуманскыи бродъ*, adică «Vadul Cumanilor»...

Cu același nume îl găsim în toate documentele Tismenei din secolul XIV și XV, din cari unele s'au publicat de-mult,²¹ altele — poate cele mai remarcabile — mai staū d'o cam dată inedite.

Abia în secolul XVI numele *Vadul Cumanilor* se înlocuesce printr'o formă mai scurtă : *Cumanii* sau *Comanii*, bună oră într'un crisoav dela Alexandru-vodă din 28 aprilie 1576 : *СЕЛО ЕЖ СЕ ЗОВЕТ КОМАНІИ ЕЖ СЪТ БЛИЗ КОД ІДИН* (satul ce se cheamă Comanii, care se află aprópe de Vidin).²²

Ei bine, ca ce fel de înțeles putea să fi avut numele cel vechiu : «Vadul Cumanilor»?

Sub anul 1475, vorbind despre înfrângerea Turcilor de către Ștefan cel Mare, cronicarul Urechea ȳice : «Iar Ștefan-vodă pornitu-s'a după dînșii cu Moldovenii sei și acei 2000 de Leși, și au gonit pe Turci până «i-a trecut Siretul la Ionășesci, unde se cheamă Vadul Turcilor și până astăzi...»²³

Pe mapa lui Reichersdorffer de pe la 1550 această localitate se pune slavonese : *Tureczky broth*, mai corect : *тoурецкыи бродъ*²⁴.

«Vadul Cumanilor» sau *коуманскыи бродъ* și «Vadul Turcilor» sau «*тoурецкыи бродъ*» exprimă două fapte analóge : pe de o parte retragerea Turcilor din Moldova peste Siret, pe de alta — retragerea Cumanilor din Oltenia peste Dunăre.

Dacă însă Cumanii a ū eși t din Oltenia prin «vadul» dunăren de lângă Vidin, se nasce întrebarea : pe unde óre să fi intrat ei în această țeră?

Negreșit printr'un óre-care «vad» al Oltului.

ȳată-ne aduși vrënd-nevrënd la satul Cumanii-pe-Olt, unde trecerea riu-lui, în adevăr, este înlesnită — după mijlócele de transport pe apă din acea epocă — prin existența cător-va insule, întocmai ca și 'n Dunăre de 'naintea Vidinului.²⁵

(²¹) Venelin, *Vlacho-bolgarskiia gramaty*, Petersburg, 1840, in-8, p. 10, 56 etc. — Hasdeū, *Archiva istorică a României*, t. 3, p. 192 etc.

(²²) Hasdeū, *Istoria critică*, t. 1, ed. 2, p. 148—149.

(²³) *Letopisețele*, ed. 1, t. 1, p. 127.

(²⁴) Acastă mapă s'a reproduș în Papiū, *Monumente istorice*, t. 3.

(²⁵) Se póte consulta în această privință mapa cea mare a ȳerei-Romănesei, executată de Statul-major austriac.

Dic «după mijlocele de transport pe apă din acea epocă», căci un martur ocular ne spune că Cumanii nu aveau corăbiu sau luntri, ci treceau râurile pe pei cusute de cal,²⁶ ceia-ce — firesce — îi silia a căuta o plutire pe cât se putea mai scurtă : dela o insulă la alta.

Cumanii-pe-Olt este «Vadul Cumanilor» cu același drept ca și Cumanii-pe-Dunăre, cu singura deosebire că cel întâiu a servit Cumanilor la intrare, ér cel-l'alt la eșire.

Dar între momentul intrării și momentul eșirii cată să fi fost un interval de timp, în cursul căruia cel puțin o parte din districtele Romanai și Dolj s'a aflat sub dominațiunea Cumanilor.

Fiind-că din secolul XIV nu avem nici o urmă de o asemenea dominațiune, ba nici măcar o probabilitate, de vreme ce Cumanii au despărut atunci aprópe cu desăvârșire de pe scena istoriei, faptul trebuia să se fi întâmplat în secolul XIII.

Acuma, rădămându-ne pe desvoltările de mai sus, unde nomenclatura topografică ne-a procurat cea mai neașteptată lumină, nu ne va fi greu de a înțelege narațiunea călugărului Alberic despre un *Rex Jonas*, «craiu Ion» de pe la 1230, pe care acest cronicar îl numesce : «major in Regibus Comanorum» (cel mai mare dintre regii Cumanilor), ér un alt scriitor contimporan, celebrul Joinville, îi dă epitetul de : «le grant roy des Commaïns» (marele rege al Cumanilor).

(Va urma)

Hasdeu.

(²⁶) Rabbi Petakhia, ap. Lelewel, *Géographie du moyen-âge*, Bruxelles, 1852, in-8, t. 3, p. 201.

INSCRIȚIUNEA

DE PE

PATRAFIRUL DELA STANESCI

«Die alten tragiker haben ihre helden mit menschlichem fehl dargestellt, damit wir uns ihnen menschlich näher fühlen möchten. Wenn unsere heroen der wissenschaft irren, so tut dies unserer liebe und unserer bewunderung keinen eintrag, sondern es bringt sie uns, den gewöhnlichen arbeitern, näher, wir schämen uns nicht mehr so sehr ihnen gegenüber: und wer solche irrtümer aufdeckt — dies kann auch der geringsten einem jener arbeitser gelingen — nützt der wissenschaft nicht nur unmittelbar, sondern auch mittelbar, indem er die arbeitser ermutigt.»

CUNO, *Forschungen im gebiete der alten völkerkunde*, erster teil, Berlin 1871 p. 299.

§ 1

Reposatul Ion Kukulievich Sackinski, unul din corifeii științei slavice moderne, întreprinzând în anul 1854 o călătorie științifică prin Dalmația și Italia, a găsit între altele la mănăstirea Banja de lângă Cattaro, în sudul Dalmației, un vechi patrafir, pe care îl descrie în modul următor:

«În mănăstirea Banja, la Rizano, se află un vechi patrafir de mătase «diferit colorat, cu mărgăritare împodobit și cu aur și argint împletit. Pe «el se reprezintă mai multe chipuri de sânti, iar pe partea de jos se ved «doă figure îngenuchiate, jupân Stroe și jupănesa Ierosima, cu arătarea «anului 1114, dacă cumva nu mă înșelă copia. Acesta ar fi dară unul «din cele mai vechi monumente de artă slavică, și are următoarea inscrip- «țiune, pe care n'am vădut'o cu proprii mei ochi, ci numai am primit-o «în copiat dela d. Major Sabliar:

ЖУПАН СТРОЕ ВЕ СТОЛМИЮ

ЖСПАНИЦА ЕРОСИМА †

ВЛѢТЪ ЛѢДИ

СПЪ ПЕТРАХИЛ ДА БЪДЕТЪ МОНАСТИРЪ СЪ СТИЕЩИИ¹

Adecă :

«Jupân Stroe ve stolmiîŭ, jupânésa Erosima, în anul 1114, acest pa-
«trafir să fie mănăstirii din Stiescî».

Unde însă să fi fost mănăstirea *Stiescî*? cine sînt personajele lui jupân
Stroe și *Erosimeî*? cum de se află acest patrafir la mănăstirea Banja?
Kukulievich nu arată.

Un alt slavist mult mai celebru, profesorul Fr. Miklosich, cercetând la
rândul seŭ mănăstirea Banja, publică în 1858 inscripțiunea de pe patrafir
în fruntea monumentelor privitoare la istoria Serbiei, Bosniei și Ragusei;¹ o publică însă alt-fel decum o citise Kukulievich :

ЖСПАН СТРОЕ ВЕСТАЛМИЮ. ЖСПАНИЦА ЕГО СИМА.

ВЪ ЛѢТО. ЛАДИ.

СЮ ПЕТРАХИЛ ДА БЪДЕТЪ МОНАСТИРЪ СЪ СТЬНЕЩИИ.

Adecă :

«Jupân Stroe Vestolmiîŭ, jupânésa lui, Sima, în anul 1114, acest pa-
«trafir să fie mănăstirii din Stănescî».²

Ast-fel : în loc de *Еросима* Miklosich pune *ЕГО СИМА*, și în loc de mănăstirea *Стиецци* el pune *СТЬНЕЩИИ*.

Enigma rămănea însă tot nedeslegată : unde va fi fost mănăstirea Stă-

(¹) *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim*. U Zagrebu 1857 (Raport despre călătoria prin Dalmația la Neapol și Roma), extract deosebit din *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, t. 4, Zagreb, 1857, p. 344 seq. : «U monastiru Banji, kod Risna, nalazi se «starinski Petrahil (Stola) od razne svile, izkitjen biserom i izatkan zlatnom i srebrnom zicom, «na njemu ima mnogo izvezenih slikah svetacah, a na spodnjem kraju vide se dvie klecece «slike nekog Zupana Stroje i Zupanice Jerosime, s godinom, ako me prepis nevara, 1114. To «bi bio dakle jedan izmedju najstarijih umotvornih slavenskih spomenikal, a ima sljedeći na- «pis : (Ova dva napisa u Bogdasicu i u Banji niesam ja vidio svojima ocima, nego sam ih dobio «u prepisu od. g. majora M. Sabljara)».

(²) *Monumenta serbica spectantia Historiam Serbiæ Bosnæ Ragusii*, edidit Fr. Miklosich, Wienae 1858, p. 1 : «Inscriptio acu picta in peritrachelio, quod est in mon. Banja prope «Catharum. Editor descripsit anno 1856 »

nesci și cine era acel jupân Stroe *Vestolmiu* cu soția sa Sima, viețuitori în vécul al 12-lea?

Venerabilul Canonic Tim. Cipariu, ale cărui merite străinii ca și Români nu lipsesc d'a ie prețui, este cel d'întăiu, după cât scim noi, care ridică vâlul cestiunii, și mai mult prin divinațiune decât prin criteriile externe ale monumentului recunosc : că patrafrul dela Banja nu pôte proveni decât din România și anume dela mănăstirea Stănescii din districtul Vâlci; că lectura Stroe *Vestolmiu* a lui Kukulievich și Miklosich trebuind rectificată în Stroe *vel Stolnic*, donatorul patrafrului a fost un boer român «mare stolnic» din secolul XII; că, în fine : mănăstirea Stănescii ce apare în documentele dela 1540 înainte ca o fundațiune a familiei Buzescilor n'ar fi decât o reedificare a vechii mănăstiri tot cu același nume din anul 1114.¹

Consecințele unei asemenea fericite descoperiri erau natural de o mare importanță pentru istoria națională. O mănăstire în România la începutul secolului XII, écă o probă irecusabilă nu numai că Românii trăiau pe atunci în aceste locuri, dar că aveau un stat organizat, cu aristocrația sa, cu biserica și instituțiunile sale monacale, așa cum ni apare în istorii cu un véc mai în urmă.

Fără îndoială asemenea consecințe ar fi putut greu împăca spirite ca Rösler, căruia în văpaia sistemului seü d'a nu îngădui Românilor să trăiescă în țerile române de ađi decât după începutul secolului XIII, și vine mai lesne a admite că acea mănăstire Stănescii din 1140 ar fi putut fi *slavică*, călugării *Slavi*, populațiunea din România *slavă*!²

Dar ipotesa învățatului Român Cipariu, ori-cât de fundată în generalitatea sa, se întemeia pe o eróre esențială făcută în citirea inscripțiunii tocmai de cei cari nu trebuia să s'o facă, de principii slavismului, Kukulievich și Miklosich, autoritățile autorităților în materie de diplomatică și paleografie slavă.

D. Hasdeu, în importantul d-sale studiu *Limba slavică la Români*, a dovedit cel întâiu cu monumente lapidare, acte și cronice contimporane, prin limba chiar a inscripțiunii : 1°. că cei doi slaviști au citit rău vécutul 1114, luând prima cifră 73 (7 mii) drept 1 (1 mii); 2°. că jupân Stroe vel-stolnic din inscripțiune este vestitul general al lui Michaiu Vi-

(¹) *Archiv pentru filologie și istorie* 1868.

(²) *Rumänische Studien*, Leipzig 1871, p. 93.

tézul, Stroie Buzescul, iar jupănița Sima—soția lui; și a conchis de aci că Stroie Stolnicul cu soția sa depuseră fatmosul lor patrafir la mănăstirea Stănescii, fundațiunea Buzescilor, în intervalul dela 1 sept. 1600 inclusiv pînă la 1 sept. 1601 exclusiv, pentru că la 2 octobre 1601 Stroie era deja mort.¹

§ 2.

Faptul scos de d. Hasdeu din sfera dubiului, care nu mai pôte face obiectul vre-unei discuțiuni, este că : patrafirul aflător actualmente la mănăstirea Banja departe d'a fi «unul din cele mai vechi monumente de artă slavică» și din vécul XII, cum credeaŭ Kukulievich și Miklosich, a fost lucrat la începutul sécolului XVII în Țera-Romănescă și dăruit mănăstirii Stănescii din districtul Vălcii de celebrul campion al vitézului Michaiu, Stroie Buzescu, și de soția sa Sima.²

Este destul pentru dobândirea convicțiunii a observa numai facsimilul ce 'l publicăm mai la vale după inscripțiunea patrafirului, așa cum l'a dat la lumină Kukulievich³ : caractere, dată, costumul figurelor ce sînt acolo reprezentate, totul arată că acest obiect religios nu pôte fi din anul 1114, și mai puțin încă din Dalmația.

Este de mirare, cum a putut Kukulievich să strecóre atâtea erori în citirea acestei inscripțiuni, când copia ce avea după dinsa dela Major Sabliar nu cuprinde mai nici-una din acele erori. Așa, bunióră, Kukulievich citește : 1°. *Бросима*, — când copia arată foarte limpede : *ЕГО СИМА*; 2°. *СИ ЕПЕТРАХИЛ* — când în copii se vede : *СИО ПЕТРАХИЛ*; 3°. *СТИЕЦИН*, — când în copii e tot ce pôte fi mai clar : *СТЪНЕЦИН!*.. Asemeni erori probéza nu : «că literele inscripțiuni sînt obscure», cum admite d. Hasdeu, ci că : Kukulievich saŭ era foarte puțin familiarisat cu paleografia slavo-eclesiastică din România, saŭ c'a pus pré-puțină atențiune în descifrare. Una din doă!...

Nu mai puțin surprindător încă : cum Kukulievich și Miklosich aŭ putut

(1) *Traian*, an. 1, No. 82, 86 și 90 : *Inscripțiunea dela Stăncscii*. — Despre familia Buzescilor, vezi *Monastirile duse închinatc din Vâlcea și Argeș* de d. A. Odoșescu în *Columna lui Traian* 1873, No. 10 seq. și al meu studiu : *Viața fraților Buzesci*, în *Fôia Societății Românismul*, an. 1-iu (1871) și în *Columna lui Traian* același an.

(2) Mai în urmă însuși Miklosich a recunoscut în astă privință lui *Rösler*, *Rum. Stud.* 92, cum-că «ein paläographischer Irrtum gewesen!»

(3) *Op. cit.*, p. 40.

Iua prima literă dela velét drept Я (1), când chiar copia indică un З (7); cum încă n'au observat că, inscripțiunea de pe un patrafir nefiind un act internațional slav pentru a se admite posibilitatea unei datări dela născerea lui Christos, velétul nu pôte fi decât dela facerea lumii, ca la tóte documentele și inscripțiunile slavone.

Nu mai amintim că limba chiar a inscripțiunii — după cum deja a observat învățatul d. Hasdeu — cu forma Жспаница, монастырѣ, e curat aceia slavo-ecelesiastică din Muntenia din secolii XVI și XVII — cea-ce nu putea să nu scie un slavist ca Miklosich.

Un singur punct mai rămâne însă de discutat asupra *velétului* inscripțiunii. Pentru prima și a doua cifră Зр toți sînt de acord a recunósce pe 7100. Pentru restul velétului ni se propun două lecture : una a d-lui Hasdeu : Зрѡ (7109), cea-l'altă a lui Rösler : Зрѡі. (?)

Noi credem că ambele sînt neexacte.

Mai întâiu, d. Hasdeu ȓice :

«Aflând mórtea lui Stroia pe la finitul anului 1601, noi ne încredințăm, că ambii slavisti au greșit nu numai în prima cifră a datei, dar încă și în cea din urmă, și anume velétul cel real al patrafirului nu pôte fi decât ЗрѠ (7109). În adevăr, ori-cine a studiat paleografia slavă, scie că litera Ѡ lesne se confundă cu ѡ, partea'î superióră fiind întocmai un ѡ, ér una din codițele diametrului devenind ѡ, din dată ce «se lungesce ce-va în gîos sub mîna gramaticului.»¹

În contra acestei ingeniose conjecture vorbesce facsimilul velétului inscripțiunii, facsimile ce a lipsit, probabil, în exemplarul cărții lui Kukulievich pe care l'a avut d. Hasdeu; din acest facsimile ori-cine pôte vedé : I. că aci sînt patru cifre, iar nu trei; II. că cifra ultimă nu este un ѡ (9), ci un ĩ, care semnăză 10; III. că acest ĩ nu se pôte nici de cum considera ca prelungirea în jos a codiței diametrului lui ѡ, pentru că : a) el n'are nici un punct de contact cu ѡ; b) cele două puncte de d'asupra sa (") n'ar mai avé nici un sens, căci ele nu se pun nici o dată d'asupra lui ѡ, dar tot-d'a-una d'asupra lui I; c) semnul cel-l'alt de asemenea se pune numai d'asupra a două cifre, și mai ales d'asupra numerelor dela ЯĬ (11) până la ѠĬ (19) inclusiv, spre a desemna legătura între ȓecime și unimea ce o precede;² și în fine IV. că ci-

(¹) Traian, an. 1-iú, No. 86, p. 246—248.

(²) Veđi între alte *Specimina Palaeographica Codicum Graecorum et Slavonicorum Bibliothecae Mosquensis Synodalis*, editi Sabas, episcopus Mojaisky. Moscva 1863, tabla VII și VIII.

fra penultimă este un Δ (4), care aci nu se p \acute{o} te nici decum confunda cu Θ .—Urm \acute{e} z \acute{a} dar c \acute{a} vel \acute{e} tul trebue a se citi :

$$\frac{7114}{\text{#3P}\Delta\text{I}} \quad (1606), \text{ iar nu } \frac{7109}{\text{#3P}\Omega} \quad (1601).$$

S \acute{a} observ \acute{a} m ins \acute{a} \acute{i} n privin \acute{t} a d-lui Hasdeu c \acute{a} , neav \acute{e} nd la \acute{i} ndem \acute{a} na pe d'o parte facsimilul vel \acute{e} tului, pe de alta fiind cert \acute{a} data mor \acute{t} i \acute{i} lui Stroe stolnicul la anul 1601, ilustrul nostru istoric nu putea admite cu drept cuv \acute{i} nt ca vel \acute{e} t al inscrip \acute{t} iunii o dat \acute{a} posterio \acute{r} ă mor \acute{t} i \acute{i} lui Stroe stolnicul, a \acute{s} a c \acute{a} ipotesa d-sale, \acute{i} n lips \acute{a} de alte criterie, era mai mult dec \acute{a} t necesar \acute{a} . \acute{I} n fa \acute{t} a facsimilelui ins \acute{a} credem a fi autorisat \acute{i} s \acute{a} sus \acute{t} inem c \acute{a} : patrafirul dela m \acute{a} n \acute{a} stirea St \acute{a} nesci, \acute{i} nceput a se \acute{t} ese pe c \acute{a} nd \acute{i} nc \acute{a} tr \acute{a} ia vit \acute{e} zul Stroe, nu s'a finit dec \acute{a} t cinci an \acute{i} dup \acute{a} m \acute{o} rtea acestuia, la 1606, c \acute{a} nd s'a \acute{s} i depus de pio \acute{s} a sa so \acute{t} i \acute{a} Sina la m \acute{a} n \acute{a} stirea St \acute{a} nesci de peste Olt.

§ 3

R \acute{o} sler, \acute{i} n cunoscuta sa oper \acute{a} *Rum \acute{a} nische Studien*, comite, cu oca \acute{s} iunea descifr \acute{a} rii inscrip \acute{t} iunii dela St \acute{a} nesci, cea mai mare er \acute{o} re ce ar fi putut vre o dat \acute{a} face un istoric \acute{i} n paleografia slav \acute{a} . Faptul merit \acute{a} cu at \acute{a} t mai mult a fi ridicat, cu c \acute{a} t to \acute{t} i criticii de p \acute{a} n \acute{a} acum \acute{a} i men \acute{t} ionatei opere l' \acute{a} u trecut sub t \acute{a} cere.

Reproduc \acute{e} nd vel \acute{e} tul inscrip \acute{t} iunii, R \acute{o} sler recun \acute{o} sce \acute{i} n primele do \acute{a} cifre #3P anul 7100. Ap \acute{o} i continu \acute{a} : ¹

«A treia cifr \acute{a} s'a citit p \acute{a} n \acute{a} acum d (δ Δ). Facsimilul arat \acute{a} cu suficien \acute{t} ă c \acute{a} ac \acute{e} sta nu e de loc sigur, forma literei semen \acute{a} nd mai mult cu \llcorner (λ λ). Ap \acute{o} i fiind-c \acute{a} d cu val \acute{o} re numeric \acute{a} 4 nu p \acute{o} te represinta o \acute{d} e-cime, urm \acute{e} z \acute{a} s \acute{a} citim a treia liter \acute{a} : l , care ca cifr \acute{a} semn \acute{e} z \acute{a} 30. A p \acute{a} -tra cifr \acute{a} este l \acute{a} murit i (ι I) cu val \acute{o} rea 9. A \acute{s} a dar data documentului «este 7149, corespu \acute{t} end \acute{e} nd cu anul dela Christos 1641.»

Cel mai pu \acute{t} in familiarisat cu paleografia slavo-ecclesiastic \acute{a} ar put \acute{e} observa lui R \acute{o} sler, c \acute{a} t \acute{o} t \acute{a} argumentarea sa de sus p \acute{a} n \acute{a} jos este fals \acute{a} :

1. Cifra a treia din facsimile este \acute{i} n modul cel mai clar Δ , astfel cum ni'l desemn \acute{a} t \acute{o} te monumentele grafice pe p \acute{e} tr \acute{a} , pe p \acute{a} nz \acute{a} sau pe ch \acute{a} rti \acute{a} , iar nici de cum l , care se represint \acute{a} astfel : Λ .²

(¹) *Rum. Stud.*, pag. 93 seq.

(²) Ve \acute{d} i *Sabas*, op. cit., tab. VII \acute{s} i VIII, alfabetul \acute{s} i cifrele slavone de la XI—XII secol \acute{i} .

II. Rösler uită sau pare a nu ști că 'n paleografia slavonă numerele de la 11—19 inclusiv nu se scriu ca cele cu cifre arabice : întâiu decimea și apoi unimea, ci din contra : unimea întâiu și apoi decimea; așa că la velétul în cestiune cifra a treia pöte fi förte bine o unime, și astă unime este patru;

III. Cifra a patra dela dată este lămurit un I·, dar acest I· nu însemnéză nici-de-cum ca valöre numerică 9, cum pretinde Rösler, căci în töte documentele scrise slavonesce 9 se arată prin litera Θ , pe când I· are tot-d'a-una valörea 10; și în fine, Rösler scapă de vedere, punënd $\frac{7149}{1641}$ în loc de $\frac{7139}{1631}$, că Λ , dacă Λ ar fi în inscripțiune, semnэză ca cifră 30, cum singur recunöscе doă rânduri mai sus, iar nu 40.

§ 4

Astfel, inscripțiunea de pe patrafirul român dela mănăstirea Banja din Dalmația se pöte restitui în chipul următor :

ЖУПАН СТРОЕ ВЕЛ СТОЛНИКЪ

ЖУПАНИЦА ЕГО СИМЯ ::

В[Ъ] ЛѢТ[О] ЗР ДІ

ГІО ПЕТРАХИЛ[Ъ] ДА ВЕДЕТ[Ъ] МОНАСТІРС С СЪЗНЕЦИ.

Pe românescе :

Jupân Stroe mare stolnic.

Jupănésa lui, Sima.

In anul 7114 (1606).

Acest patrafir să fie mănăstirii din Stănesci.

Praga, 10/22 Iulii 1876.

Gr. G. Tocilescu.

BOTANICA POPORANĂ ROMÂNĂ

Simeon Mangiucă : *De însemnătatea Botanicăi Românești, în Familia din Pesta, 1874, Nr. 43—49.*

R E C E N S I U N E.

Se pare a fi cam târziu de a vorbi tocmai acum despre o scriere publicată aproape de doi ani; ea a căpătat însă, din întâmplare, un viu interes de actualitate prin polemica cea iscată, sînt acum câte-va luni, între amicii noștri dela «Revista contemporană» și amicii noștri dela «Revista literară»—doă reviste actualmente înneceată într'una singură «contemporană literară»,—carî amici ai noștri se apucară atunci unii și alții, cu ocasiunea unui articol al d-lui Dr. Brândză, de a înșira tot ce se va fi scris până astăzi, bine-reu sau reu-bine, asupra florei române.

Tot... afară de studiul d-lui Simeon Mangiucă.

Numai acesta a remas de o potrivă necunoscut ambelor părți beligerante, de unde rezultă că, dacă nu l'aŭ cunoscut acei ce se consideră ca versați în literatura botanică, apoi l'aŭ cunoscut, negreșit, cu atât mai puțin profani.

Iată de ce ne permitem a comite anacronismul de a'i consacra aci câte-va șiruri.

D. Mangiucă nu este naturalist de profesiune; ca amator însă, el și-a dat silința de a strînge date interesante, de a le confrunta, de a le explica, ér în privința nomenclaturii botanice a consultat pe un specialist german, d. Vorreith.

Materialul este adunat în Banat, unde trăește autorul.

Studiul se împarte în patru capitoli :

- I. Plante mitologice;
- II. Plante poetice;
- III. Plante de descântece și vrăji;
- IV. Plante de lécuri.

Acéstă împărțire însă e cu totul arbitrară.

În capitolul plantelor «poetice» figuréază numai doă, carî tocmai «poetice» nu sînt : *cicóre* (*eichorium intybus*) și *foțofiú* (*vinca minor*).

D. Mangiucă numește «poetică» pe cea de'ntăii, fiind-că într'o doină — și încă o doină cam suspectă — se dice că *cicórea* :

Frumos înflóre (*sic*) nóptea pe *recóre*;

ér pe cea-l'altă, fiind-că éráși într'o doină se exclamă :

Frunță verde foțofiú!

Pe nesce asemeni temeiri, autorul putea în voe bună să numéscă «poetice» tóte plantele câte se menționéază în poesia nóstră poporană ; ar fi făcut însă mai bine, negreșit, de a suprima cu desăvârșire un capitol, în care trebuia să pună una din doă : saú tot, orî nemic.

Remân dară cele-l'alte trei rubrice.

«Plantele mitologice» se întrebuintează tóte la «descân-tece» și la «lécuri».

Prin urmare, ele nu pot forma materia unui capitol separat.

Calea cea mai nemerită ar fi fost de a nu admite nici măcar bifurcațiunea în «plante de descân-tece» și «plante de lécuri», de vreme ce există pré puține lécuri cari să nu fie însoțite de descân-tece și pré puține descân-tece cari să nu aibă drept țintă vindecarea unei bóle sau infirmități.

Lucrarea d-lui Mangiucă ar fi fost mult mai metodică în fond, deși nu atât de sistematică în aparință, dacă d-sa s'ar fi mulțumit a însira tóte plantele într'o ordine alfabetică, aducând asupra fie-căreia din ele tot ce a putut aduna din obi-ceiele și credințele poporului român.

Să trecem însă la amărunte.

Despre pretinsele plante «poetice» am vorbit mai sus.

Principalele plante mitologice de ale d-lui Mangiucă sînt : *avramésa-și-creștine-sa* (*gratiola officinalis*), *flórea albastră* sau *stinjănita vinătă* (*iris germanica*), *odolén* (*valeriana officinalis*), *leustén* (*levisticum officinale*) și *vitric* (*doronicum*), despre cari d-sa ne spune că primele două sînt privite ca đine, ér ultimii trei — ca đei; o spane, dar n'o probază.

Din aceste cinci plante, *avramésa-și-creștine-sa* servă ca medicament pentru tuse sau pentru dureri gastrice, se întrebuintează ca farmec pentru dragoste, și «când sînt mulți morți și nenorociri în casă, când copiii se spariă din somn etc., a-tunci se afumă casa cu acéstă plantă»; ér *odolén*, dacă 'l pórtă femeile în brău, «se crede a fi cu noroc de amor».

Ceia-ce nu ne-a convins de loc, este opiniunea cea nedemonstrată a d-lui Mangiucă, cumcă «*avramésa* represintă religiunea lui Avram, *creștine-sa*—religiunea lui Christos, și *odolén* represintă pe însuși Christos».

Apoi derivațiunea cuvîntului nostru *odolén* din latinul *valerianus*, cu simplul argument că așa a trebuit să se facă «după firea limbei romănesci», este mai mult decât azardósă, o adevărată fonologieă «à la Cihac», de vreme ce la Români *v* nici o dată nu trece în *d*.

Miklosich derivă pe *odolén* din slavicul *одолѣи* «înving»¹, ast-fel că n'ar fi în realitate decât o traducere a latinului *valerianus* din *valco*, care însemna de asemenea «înving», bună óră în Cicerone : «*valebunt semper arma*» sau în Salustiū : «*confisus, si conjuratio vuluisset, facile apud eos principem se fore*».

S'ar mai puté propune totuși o altă ipotesă.

D. Mangiucă đice că Româniū din Banat califică pe *odolén* de «câne viclén».

În acest sens, cuvîntul ar puté fi în legătură cu al nostru *dulău* «câne mare», la feminin *dolcă*, ambele presupunând un prototip *dol* «câne», de unde *dulău* ca augmentativ și *dolcă* ca diminutiv.

Odolén ar însemna atunci «plantă cânescă», rămânând însă a se mai explica inițialul *o*.

(¹) Miklosich, *Lex. palaeoslov.*, p. 492.

Ceia-ce mă face însă a preferi etimologia cea propusă de Miklosich, este că *érba odolén* se află nu numai la Serbii, după cum crede d. Mangiucă, ci și la Slavii dela nord.

La Ruși, de exemplu, ea figurază în unele descânțece, în cari se pune în legătură anume cu verbul *odolĭeu* «înving», precum : «*odolenĭ-trava, odolĭei ty zlych liulei*» (odolén-érbă, să învingi tu pe ómenii cei rei)...¹

Cele-l'alte plante din rubrica cea «mitologică» a d-lui Mangiucă, sînt *lugaciũ* sau *cãrd* (dipsacus fullorum), *codroiu* sau *pãduroiu* (melanpyrum arvense), *érba șerpelui* (veronica latifolia), *cîurul đinelor* (carlina acaulis) și *érba fêrelor*, care acéastă din urmă—o érbă fórte miraculósă—remâne d'o cam dată nedefinită și va rămâne, probabilmente, pentru tot-d'a-una.

Despre rolul *lugaciului*, autorul se exprimă într'un mod atât de încurcat, încât eũ unul nu l'am putut înțelege.

D-sa đice :

«Lugaciũ se petrece de trei ori prin om (prin sînul cămeșei tras în jos, la omul «mort lunatec, născut cu altul într'o lună) și prin acésta se deslégă cel într'o «lună născut, de vr'un frate lunatec, ca să nu móră și el după cel mort frate. Apoi «cel mort cu ast-fel prin sine petrecutul lugaciũ se face frate : lugaciũ se pune în «sieriũ la cel mort drept frate. Dar ajuns în lumea cea-l'altă, lugaciũ pe loc se «lêpădă de ast-fel căștigatul seũ frate. Și la grópă prin fêre de picîóre se deslégă «de cel mort fratele lunatec».

Despre *codroiu* sau *pãduroiu* d. Mangiucă ne spune numai că «se vede a corespunde latinului *Silvanus*», ceia-ce însă ar avé nevoie de o probă.

Érba șerpelui vindecă de mușcătore de șerpe, *ér cîurul đinelor* se întrebuinteză la bóle de ochi.

Érba fêrelor, o plantă mai mult imaginară, născută în fericitele visuri ale tãlharilor, «descuiă ori-ce încuietóre», ne conduce la comórele cele mai ascunse, «ba «și fêrele picîórelor dela lotri, atinse fiind de acéastă érbă, pocnesc și cad jos dela «picîóre».

Capitolul relativ la «plante de descânțece și vrăji» cuprinde : *matragună* (atropa belladonna), *matrună* (acantus mollis), *érba datului și a faptului* (heniraria glabra), *mégă-nópte* (melanpyrum nemorosum), *dosnica vîntă* (clematis integrifolia) și *dosnica galbenă* (carpesium abrotanoides).

D. Mangiucă consacră vr'o căte-va colóne fórte interesante numai matragunei, publicând, între altele, un descânțec, pe care noi l'am reprodus într'un număr al «Columnei lui Traian».²

Mãtruna, dacã o pórtă cine-va pe sine, îl feresce de tóte relele : de cîumă, de coleră, de drac, de fermece etc.

Érba datului și a faptului vindecă pe om de cele doă bóle cuprinse în numele

(¹) *Saharov, Skazaniia russkaga naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 2, p. 20.

(²) *Columna*, 1876, p. 335.

ei : *datul* «când omul o dată secă în puteri, capătă în tot trupul dureri și tușe-se», *ér faptul* «este acea bôlă, care se arată ca nisce umflătore pe sub pele și «în față la ochi, făcându-se în urmă sgaibos.»

Médă-nóptea proteje pe toți acei ce au trebuință de întunerec : tâlhari și amanți.

Dosnica, atât cea vînată cât și cea galbenă, se întrebuintează pentru a învrăjbi pe ómenii : «să nu trăiescă bine bărbatul cu mușiere, să părăsescă bărbatul casa, «feciorii să se despartă, să și urască amorezele lor etc.»

Numele acestei plante — *dice d. Mangiucă* — s'a născut din acea împregiurare că florile ei sînt aședate «dos la dos».

O dată acest nume născut, din numele a trebuit apoi, printr'un joc de cuvinte, să nască credința că *dosnica* face pe ómenii să și întórcă unul altuia «dosul», o admirabilă confirmațiune a teoriei lui Max Müller cumcă mitologia poporană nu este în principiu decăt un «abus al limbei».

Ca «plante de lécuri», *d. Mangiucă* pune : *crucea voinicului* (chelidonium majus), *închegătórea* sau *priboiu căpresc* (geranium Robertianum), *cintórea* (chironia centaurium), *curcubéta* (bryonia alba), *cornuta* sau *cumăfae* ori *cuma fetei* (datura stramonium), *dragavel* (rumex crispus), *érba de durorî* (polygonatum officinale), *jintura* (sempervivum tectorium), *jalea* (salvia officinalis), *òman* (inula Helenium), *popilnic* (asarum europaeum), *păsulica* (aristolochia clematidis), *rânzișora* (ranunculus sceleratus), *scrintitórea* (lysimachia nummularia), *scarușul* (eryngium campestre), *sudórea* (pulmonaria officinalis) și *tăcinul* (symphitum officinale).

Unele din aceste plante și-au căpătat însuși numele lor după efectul ce produc : ast-fel e *închegătórea*, fiind-că «închegă ori-ce scursóre»; *érba de durorî*, fiind-că «vindecă podagra, numită de popor *durorî*»; *scrintitórea*, fiind-că «se ferbe și cu ea fértă se légă la scrintitură de picíore ori mîni» etc.

Altele au câte o legendă propriă : *popilnicul*, de exemplu, sau *popilnica*, care se întrebuintează contra tusei și durerilor gastrice, se *dice* că «a omorît pe aluna, nașa «ei, și pentru aceia e afurisită a cresce tot sub alunii și menită să călărescă alunul «pe ea.»

La finea studiului seú, *d. Mangiucă* mai adaugă, ca «mitologice și poetice», alte noă plante cari, ca și *cîrurul dînelor* de mai sus, pórta numele «dînelor», a-nume : *sita dînelor* (ornopodon acanthium), *stégul dînelor* (curcuta europaea), *pêrul dînelor* (stipa primata), *cerceii dînelor* (nedefinit), *flucra dînelor* (nedefinit), *carul dînelor* (arnica montana), *florile dînelor* (lystrum salicaria), *lingura dînelor* (un burete), *mâna dînelor* (un burete).

D-sa întră în privința lor în unele amărunte atât de interesante, încăt nu ne putem stăpâni de a nu reproduce aci pasagiul întreg.

Iată'l :

«Tóte aceste plante—*dice d. Mangiucă*—cu drept se pot numera în șirul celor «mitologice și poetice.

«Cu această ocaziune nu pot încongiura a nu aduce a-minte și despre strigarea «dînelor când se pun sacrificiile, «cinstele», căci dînele aū consacrate lor și plante «carī pōrtă numele lor.

«Este un ce sublim și imposant a vedé la un morbos zăcênd în pat, sacrificiile «cu doă lumine aprinse, puse pe mésză lângă pat, odaia plină de muieri, adâne as- «cultătóre și privitóre, când descântătóreă încungiurată de doă administrante, tot «muieri sciutóre, ținênd o găină (albă, dacă se pun sacrificiile albe, négră dacă se «pun cele negre, și pestriță, dacă se pun cele pestrițe) pe brațul mânei stângi, de «la ușă tot făcêndu-și cruce și închinându-se, se apropiă de mésză, pe care sînt puse «sacrificiile, dinaintea cărei ajungênd face metanie, și sculându-se face cruce, apoi «sărutând mésză sacrificiilor începe a striga dînele, numindu-le ast-fel :

«Ană Buziană,
 Stană Ogrêsténă,
 Lină Magdalină,
 Flóre din grădină,
 Iană Sămđiană,
 Chită Semelchită,
 Rujă Rujalină,
 Dómna florilor,
 Stăpána grădinelor
 Și a dînelor,
 Santalina cea cu dar plină,
 Avramesă-creștinésă-dómna alésă,
 Și tu Ilie Cocieș,
 Veniți și vė adunați,
 Din tóte țeri unde vė aflați!»

«Este de sciut, că sacrificiile se pun numai la ómenī morboși, carī zac ca duși, «perduți de consciință în morb îndelungat, căci se crede atari morboși a fi vătămat «cu sciință ori nesciință dînele : în călătóriile lor, în petrecerile lor, în ospétările «lor, în jocurile lor, ori va fi resturnat mésză lor, va fi vėrsat păharul lor, va fi frânt «boii trăgători de carele lor, le va fi încungiurat auđind că vre-una din ele chiamă «în singurătate pre cine-va etc. și pentru a împăca dînele, li-se pun sacrificiile «albe, dacă întrebând descântătóreă află și crede că cel morbos va fi vătămat dî- «nele albe, luminate; — negre, dacă se crede că cel morbos va fi vătămat elemen- «tele negre, întunecate ale iadului; și pistrițe, dacă ambe aceste sacrificie puse nu «ajută, căci atunci se crede a fi vătămat cel morbos de odată ambele puteri, și pe «cele ceresci luminate, și pe cele a iadului întunecate. Dacă tóte aceste sacrificie «nu ajută, atunci se pun sacrificiile păseresci, eugetând cumcă !la isvóre, rîuri, «ori alte locuri din neerutare păserescă va fi venit bóla pe cel morbos. Și dacă nici «aceste sacrificie nu ajută, atunci se crede cumcă cel morbos s'a întălnit în cale «cu dîna cea miluită, cea împetrită, cu pèrul și încingétóreă de șerpī invălită, căci «care s'a întălnit și este hăluit de dinsa, nu măi află léc în lume și trebue să móră.

«După această explicare trecem a împărtăși numirile acelor plante, ce pōrtă nu- «mile dînelor măi sus numite, carī se strigă la punerea sacrificiilor :

«1. *Buziana* : tagetes erecta, aufrechte Sammetblume. 2. *Ogreştena* : galiop-
«sis tinctoria, färbendes Schönauge. Pe alocurî şi *nocotelele* orî *călicinele* (calen-
«dula, Ringelblume) se numesc *ogreştene*. 3. *Magdalina* : cu ast-fel de nume nu
«am descoperit încă flóre. 4. *Sânđiana* : galium verum, wahres Labkraut. 5. *Se-
«melchita* : melilotus coerulea, blaue Melote (Siebengeruch, Siebenzeit). 6. *Ruja*
«*Rujalină* : trandafir. 7. *Santalină* : Şantolina, Heiligenkraut. 8. *Avramésa* şi
«9. *Creştinėsa*. Aceste două din urmă sînt explicate mai sus sub plantele mitolo-
«gice, şi pentru că sînt crescute dintr'o rădăcină , a bună sémă pentru aceia se şi
«socotese la o laltă, numindu-se «dómnă alésă.»

«Aceste sînt cele noă plante, precum se vede menite şi consacrate celor noă đine
«a căror nume pórtă.

«După cele 9 đine se invocă încă şi : *Ilie cociaşul*; acesta este Ἥλιος, đeul
«de sóre cel grecesc, care a fost conducător de carul sórelui peste bolta cerului. A-
«semenea finţă de lumină.

«Frumóse credinţe are poporul nostru şi despre locuinţa đinelor din Țéra Romă-
«néscă, la locul cu apele albe, unde se scaldă đinele şi unde cresce şi flórea cea
«misterióasă, a cărîi trupină este învălită în pânză de pétără, şi care om póte căpăta
«acea flóre, acela este norocos, căci đinsa 'l conduce cu o atragere magică cătră
«locurile unde se află tesaurii îngropaţi, şi acolo punënd flórea pe pămînt pe loc
«es tesaurii pe faţa pămîntului. Sufletul unei muierî care a vătămat đinele, purtat
«fiind de đine spre chinuire şi respătire, ajungënd cu đinele până la locul cu a-
«pele albe şi vëđënd acolo planta , cunoscënd'o a întins mânia să o rupă din pă-
«mînt, dar observând'o o đină, i-a dat cu sbicîul peste mână de i-a căđut flórea
«din mână.

«Dela locul cu apele albe din Țéra Romănescă, plécă đinele în călătóriile lor,
«trec peste munţi Orşovei, peste stánca cea mare dela Berzasca, trag la cărşiele
«Saschei şi a Ciclovei, de aci fac excursiuni prin Banat, apoi peste muntele Seme-
«nic de lângă Caransebeş şi se întórnă înapoi în Țéra Romănescă. In călătóriile lor,
«đinele bucurosi petrec pe poienele munţilor de iederă, de foiofiu, de semenic şi de
«priboiu (geranium macrorhizum, grosswurzelliger Storchschnabel), unde şin ele
«petrecerile, ospétările şi jocurile lor, purtând cu sine cete de suflete păcătóse spre
«pedepsire. Intre đine este una cu numele «Filma», mai mică, dar mai rea, care
«mai tare chinuía sufletul celor morboşi (căci sufletele le pórtă ele cu sine, ér tru-
«pul stă ca şi amorşit a-casă în pat) şi cele-l'alte đine nu strică voia ei. Despre a-
«céstă đină cei morboşi, venindu-şî când şi când ceva în fire, se đice că murmu-
«rese din buze : Filmó! dar nu mă chinui așa tare, ci iértă-mé!

«Tóte aceste despre đine le-am auđit şi seris dela muierile sciutóre din Siche-
«viţa, mai vîrtos însă dela Ana Jurescu de acolo».

Aceste amărunte despre đina Filma, despre călătóriile đinelor prin Țéra-Romă-
«néscă şi prin Banat, despre cele noă đine-plante, despre cele trei feluri de «cinsti»
şi altele, împărăşiate în studiul d-lui Mangiucă, procură un preşios material pen-
tru mitologia comparativă.

Ne vom mărgini a indica aci o singură coincidență din cele multe : «găina albă», «găina neagră» și «găina peștriță» din sacrificiele române ne amintesc «pelea neagră», «pelea albă» și «pelea sură» din sacrificiele vedice ale Indilor¹; ba până și ideea sacrificiului la Români ca «cinste», adecă «onóre», corespunde sanscritului *yajná* sau *yájus* «sacrificiū», literalmente «cinste», dela radicala *yaj* «a onora», pe când grecul θύμα, latinul *sacrificium*, slavicul ꙗꙗтвa etc. exprimă cu totul alte noțiuni.

Negreșit că *cinste* este slavicul чѣсть, dar semnificațiunea sa de «sacrificiū» nu e de loc slavică, ci numai îmbrăcată într'o haună străină posterioară, după cum nu e slavică nici cea-l'altă accepțiune a acestui cuvânt tot atât de originală, anume «căciulă», în expresiunea vulgară : «pune-ți *cinstea* pe cap»,² unde se ascunde latinul *pileus* «căciulă ca simbol de libertate».

D. Mângiucă își termină studiul printr'o nomenclatură—nu tot-d'a-una fericită — a plantelor române cu numiri latine. H.

(¹) Weber, *Çatapatha-Brâhmana*, în *Zeitschr. d. deuts. morgenländ. Gesellschaft*, t. 4, p. 299.

(²) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, p. 120.

O PETIȚIUNE LATINĂ A CĂLUGĂRILOR DELA COZIA

DIN 1723

COMUNICATĂ DE B. P. HASDEŪ

Se scie că pe la 1717 Austriacii apucară Oltenia, pe care Turcii li-au cedat'o apoi la 1718 prin tractatul dela Passarowitz, rămânând de aci în posesiunea lor până la 1738, sau mai bine până la 1739, când a fost înapoiată României prin tractatul dela Belgrad.

În Arhivele Statului din Bucuresci există mai multe acte oltene din acel interval de peste două-deci de ani de dominațiune austriacă, din cari acte însă numai unul e scris în limba latină.

Il reproducem mai la vale după original, fiind remarcabil sub diferite puncturi de vedere.

Egumenul Mihail și călugării dela Cozia aduc la cunoștința guvernatorului austriac contelui de Königsegg următoarele plângeri :

1. Prin anexarea Olteniei către Austria mănăstirea perdând mai multe proprie-

tăți ale sale situate pe teritoriul român d'a-stânga Oltului, i-a ramas ca venit principal tributul cuvenit dela Țigani din spălarea aurului și din lucrarea salinelor, câte 2—3 taleri de fie-care individ pe an, care venit fiind acum luat pe séma fiscului austriac, călugării cer să li se restituéscă.

2. Cer să li se înapóescă suma de bani pe care Cozia, de'mpreună cu Arnota, o aũ fost împrumutat Austriei la 1718 pentru terminarea drumului celui mare de lângă Olt (Via Carolina).

3. Cer permisiunea de a relua pe Țiganii mănăstirescși fugiți în Transilvania.

4. In fine, pentru ori-ce mărfuri ce'si aduc din Transilvania, cer scutirea de taxe vamale, în conformitate cu «privilegiile scrise lătinesce, pe cari le posedă dela «regii maghiari Mateiu, Vladislav și Ludovic».

Print'r'o apostilă pusă pe petițiune, contele Königsegg acórdă numai punctul al treilea, relativ la Țigani ce'i fugiți, adăugând că 'n privința celor-l'alte se va înțelege cu egumenul dela Cozia peste doă lune, când va avé să viziteze personalmente Oltenia.

Se vede că cu ocasiunea acestei visite personale, guvernatorul austriac va fi luat dela călugări și a dus apoi cu sine pentru tot-d'a-una «privilegiile scrise lătinesce dela regii maghiari Mateiu, Vladislav și Ludovic.»

In archivul Coziei ele nu mai există.

Ar trebui, probabilmente, să le căutăm unde-va în Austria.

Orî-cum să fie, petițiunea de mai jos probéază că pe la 1723 Cozia posedă încă acte de donațiune dela Mateiu Corvin, Vladislav II și Ludovic II, adică dintre anii 1458 — 1526, privitoare la relațiunile comerciale ale acestei mănăstiri cu Transilvania.

Despre vieța contelui de Königsegg, unul din gubernatori ai austriaci ai Olteniei, se pot vedé amărunte în **Reuilly**, *Skizze der Biographien der berühmtesten Feldherren Oesterreichs*, Wien, 1813, in-4, p. 374.

Excellentissime Domine,

Domine et Patrone Gratosissime.

Cum Excellentiae Vestrae pietas et Religionis zelus per omnium ora resonet, animus nobis additur, ut omni obsequio nostras humilimas eidem preces feramus.

Monasterium nostrum Vallachiae Austriacae Kozia dictum potiora quae habuit subsistendi media, in Turcica Vallachia nunc existentia, tunc amisit, cum Caesareo exoptatissimo Dominio Cisalutana Vallachica Provincia devoluta est. Praecipuum verò his in partibus nostrae subsistentiae fundamentum in Zingaribus auri lotoribus, et salicidis nobis remanserat, qui Monasterij subditi sunt: Iis enim incumbabat certam pecuniae summam, juxta eorundem posse, annuatim nobis solveere; sed cum in praesens Cae-

sarea Camera ijs utatur, privati sumus eo emolumento, quod prius praestare solebant, alij duos, alij enim tres Thaleros, alij semialterum nobis contribuebant. Itaque Exc-iae V-rae pietatem ferventissimis precibus implo-ramus, ut imposterum illud pecuniae quantum jam stabilitum, et donationalibus Voivodarum dicto Monasterio assignatum nobis imposterum solvatur; quod sine minima Imp-lis Camerae incommoditate accidet; Zingari enim ex laborum suorum mercedibus exiguam hanc nobis praestare possunt solutionem.

Insuper Excellentiae V-rae humilimè repraesentamus, quod Anno 1718, in casu necessitatis, nostrum Monasterium, et alterum Monasterium Arnocha (*sic*) dictum in auxilium Viae Carolinae faciendae, mandato Exc-mipiae mem: D. Comitis à Stainville, ex duabus nostris Tertialitatibus ex Tricesima in Kinien, donationaliter ex Vaivodarum eleemosinis nostris Monasteriis obvenientibus, sub honesta restitutionis promissione ad manus Tricesimatoris Caesarei L R : 683 = 6 : mutud dederimus; cujus restitutionem sollicitantes ab Exc-mo gl: reminiscentiae D. Comite à Virmond, obtinimus, ut moneret Ill-mum D. piè defunctum Camerae Consiliarium Haan ad eam summam nobis restituendam; sed eodem morte praevento, solutio est retardata. Supplices itaque Exc-iam V-ram oramus, dignetur, justissimae nostrae praetensioni, ratione refusionis mutud à nobis datae pecuniae patrocinari, et Inclytam Directionem Cameralicam monere, ut dicta pecunia nobis restituatur.

Ulterius Excellentiam V-ram demississimè deprecamur ut facultatem nobis scripto tenus concedat, cujus vigore recipere possimus aliquos Zingaros Monasterij nostri subditos qui in Transylvaniam auffugerunt.

Ad incitandan Exc-iae V-rae erga nostrum Monasterium commiserationem ennumerare possem maxima quae perpessi fuimus in ultimis Bellicis tumultibus detrimenta et quas... (*rupt*) in dies molestias, cum nostrum Monasterium in via publica existat; sed ea malo, silentio praeterire... (*rupt*) Exc-iae V-rae incommoditatem per prolixam instantiam afferre.

Cum autem ad manus nostras habeamus Privilegia, Matthiae, Ladislai, et Ludovici Hungariae Regum, latinè conscripta, quorum vigore nobis concessum est, ut victualia, et alias res pro sustentatione nostri claustrum necessarias in Transylvania à nobis emptas, sine ulla exactione liberè ad nos traducere possimus; idèd Exc-iam V-ram demississimè deprecamur, ut hac pariter in re suum nobis patrociniū praestare non dedignetur.

Quibus Exc-iae V-rae favori, et charitati nos commendantes Deum pro ipsius prosperitatibus, et longa annorum serie ferventer imploramus.

Excellentiae V-rae

servi humilimi

Monaci Kozienses

et Michael Igumenus.

(Adressa :) Ad Excellentissimum Dominum D-num Iosephum Lotharium S. R. I. Com : à Königseegg : Sacrae Romanae Imperiae Regiaeque Majestatis Actua-lem Intimum et Aulae Bellicum Consiliarium, Camerarium, Peditatus Supremum Praefectum, unius Legionis Pedestris Tribunum, Transylvaniae et Vallachiae Austriacae Commendantem Generalem, hujus item Supremum Directorem etc.

humilimae preces ut intus.

(Maî jos, cu altă mână, rezoluţiunea) : Intendo, Deo juvante post duos menses intrare Valachiam, qua occasione mihi adm. R-dus Egumenus hanc instantiam suam denuo consignabit, ut pro adepta jam de Statu Monasterij uberiori informatione petito in ordine satisfacere queam, elargiuntur interea Eidem passuales literae, quibus mediantibus Zingaros Monasterij in quibuscunque partibus commendae meae inventos recipere possit. Cibinii 28 febr. 723.

(Subscrís) : I. L. Co : à Kinigsegg.

VULGARISATORII ISTORIEI ROMĂNE ÎN STRAINATATE

Maria Stefănescu,

Maestra di Grado superiore normale.

La Dacia e la Rumenia. Compendio di storia rumena di G. Heliade Radulescu, tradotta dal rumeno e preceduta da una biografia dell'autore.

Napoli, Tip. dell'Acad. Reale, 1876, in-8, pag. XII, 214.

A. D. Lupp,

Officier roumain.

Etienne le Grand et Michel le Brave, Princes Roumains. Précis historique d'après G. Schinkai, D. Bolintianu etc.

Bruxelles, A. Cnophs fils, 1876, in-8, pag. 108.

RECENSIUNE

Am pus ambele aceste cărţi alături, căci ele se par a fi însufleţite de aceeaşi dorinţă şi păcătuiesc prin aceleaşi neajunsuri.

Dómna Maria Stefănescu, ca şi d. A. D. Lupp, au voit d'o potrivă să familiarizeze pe străini, maî ales pe consăngenii nostri Italiani şi Francesi, cu frumseţele istoriei romăne.

Nu putem decât a lăuda o asemenea încercare.

Dómna Stefănescu însă a fost nefericită de a crede că așa numita istoriă română a repositului Heliade este în adevăr o *istoriă*, ér d. Lupp a avut aceiași fatalitate în privința repositului Bolintinianu.

În acest mod, în loc de a da străinilor ceva serios, ambii nostri scriitori — traducătorea italiană și prescurtătorul frances — și-au pierdut timpul și au expus pe lectori de a'l perde.

Pretinsele opere istorice ale lui Heliade și Bolintinianu, în cari nu se găsesce o singură pagină scrisă după fântăne, sînt lipsite de orî-ce valóre, afară numai dóră de aceea a stilului : când fantasiă neahătuită, când compilațiune nerumegată, nicăiri sciință, nicăiri critică.

Și acésta măi cu sémă în Heliade.

Se speria cine-va de nămolul invențiunilor fără nici o umbră de realitate, pe cari nemuritorul nostru «părinte al literaturii române» nu s'a temut a introduce cu toptanul în istoria națională !

Deschidem într'un noroc la pagina 96.

Este vorba de mórtea lui Alexandru Basarab și urcarea pe tron a lui Vladislav.

«Alessandro non regnò che cinque anni e morì nel 1345. L'Assemblea generale «lesse principe Ladislao I fratello di Alessandro e di Giovanni, a cui per diminutivo si disse anche Vlaic e Vulcaic, ed anche Lasco. Strasilmir despota di Vidino, «rumeno per origine, che aveva preso il titolo d'imperatore, era cognato di Ladislao, il quale fu il primo principe, che si proclamasse rè dei Rumeni.»

În aceste cincî șiruri sînt cuprinse șapte enormități :

1. Alexandru Basarab n'a domnit *cincî* ani, ci aprópe *cincî-deci*;
 2. El n'a putut muri la 1345, căci pe la 1359 corespundea încă cu patriarcatul constantinopolitan;
 3. De nicăiri nu se vede că succesorul seú să fi fost ales la domniă printr'o «*Assemblea generale*»;
 4. Vladislav Basarab n'a fost *fratele*, ci *fiul* lui Alexandru Basarab;
 5. El n'a avut nici un frate cu numele de *Ion* : «Giovanni»;
 6. Strașinir, despotul Vidinului, n'a fost de loc *Român de origine*;
 7. Vladislav Basarab nu s'a întitulat nici o dată *rege al Românilor*.
- Iată ca ce fel de istorie a fost Heliade !

Dómna Stefănescu ar fi făcut măi bine — în cazul cel măi reú — de a traduce manualul d-lui Laurian, care nu este în curentul sciinței, dar posedă cel puțin meritul de a resuma cu multă sobrietate, fără a pluti în visuri ca Heliade, aprópe tot ce se sciea în sfera istoriei române sînt acum două-deci de ani.

Cât despre d. Lupp, ajunge a spune că d-sa vorbește despre Mihaïu Vitézul, fără a fi citit măcar clasica operă a lui Bălescú !

Acésta nu se chiamă a lumina pe străini, ci a'î zăpăci, a'î întuneca, a'î orbi asupra istoriei române.

TATĂL, MAMA SI PUIUL DE LEŪ

BASMU DIN MUNTENIA

A fost o-dată un împărat, și împărătesa câți copii făcea pe toți îi omora împăratul soțul ei. Împărătesa se ruga cu lacrimi ferbinți ca să'i lase măcar unul din copii, dela care să aibă și ea o mângăiere la bătrânețele sale; și de câte ori se ruga ea despre acésta, de atâtea ori îi răspundea el cu graiul restit :

— Tacî tu, nevastă, că nu scii ce vorbesci.

În cele mai de pe urmă, dacă vădu ea că cu lacrimile și cu rugăciunile nu se pôte înmuia inima de fiară a împăratului, bărbatului seû, se alegă de o rudă a împăratului, om bătrân și cu multă înțelepciune, ca să'i vie în ajutor :

— Dumneata scii—dise ea—ce este dorul de copii! Stăruie, rogu-te, pe lângă împăratul și fă'l ca să'mî lase și mie un copil, măcar două-deci de ani. E destul îndărjirea cu care îmi omoră copiii. Mă face să nu sciu ce să mai gândească de dînsul !

— Fii pe pace, împărătesă, dise bătrânul, mă voiû duce, îi voiû spune, și nu'l voiû lăsa pînă nu'mî va făgădui ceia ce'mî ceri. Numai să mă lași pînă îl voiû găsi cu voe bună.

Nu trecu mult și bătrânul veni de 'i spuse că împăratul se înduplecase a'i asculta rugăciunea de a'i lăsa un copil pînă la vârsta de două-deci de ani, dară mai mult nu. Tot atunci află că împărătesa este însărcinată nu sciu pentru a câtea oră.

Când auzi împărătesa despre cuvîntul cel bun ce'i dase împăratul, nu mai sciea ce să facă de bucuriă. Porunci scutece, lăgăni și tot ce'i trebuia pentru crescerea copilului, cari fură gata din vreme. Trimise dupe vraci și dascăli prin tôte unghiurile țerii și aduse pe cei mai buni. În sfârșit, césul nasterii sosi.

Ea se ascunse cât putu, ca să nu scie împăratul când și unde are ea să nască. Și după ce născu un băet, făt frumos și dragăstos, îl dete pe mâna vracilor și se duse cu dînsul de'l crescu într'o găvăună de munte, unde puiû de om nu putea resbate, ba nici chiar vînturile.

Acolo ședû copilul două-deci de ani. Și măcar că nu văduse alt sufletel de om, decât pe mă-sa și pe vracii și înțelepții cari îl cresceau, el învăță cu mult mai mult decât învăță feciorii de împărați. Din firea lui fiind isteț și vitéz, apoi și bine făcut la față și la trup, mumă-sa se topia de dragul lui.

De câte ori mergea pe la dînsul, de atâtea ori el o întreba despre tată-seû; érá ea îi spunca fel de fel de snóve și schimba vorba. Nici odată nu'i dicea nimic despre tată-seû, nici de bine, nici de reû.

Cu două zile înainte de a împlini fiul împăratului douăzeci de ani, mamă-sa împărăteasa veni la dînsul și 'i dîse, fără a 'i auzi cine-va :

— Fiul meu, peste două zile tu vei împlini douăzeci de ani. Tată-teu nu te-a vădut pînă acum. Și tu trebuie să te ferești a vedea fața tatălui tău, căci nu va fi bine de tine. Nu scii ce are el că 'și omoră copiii. Pe tine abia-abia cu mari rugăciuni și cu mijlociri te-am scăpat pînă acum.

— Dară bine, mamă, ce am greșit eu împăratului, tatălui meu, ca să voiască el a mă răpune ?

— Scii pré bine, mamă dragă, că nu i-ai greșit nimic. Nici frații tei cei ce erau să fie mai mari decât tine nu 'i greșiseră nimic. Și cu toate astea din fașă i-a luat și i-a jertfit, fără să aibă milă de ei măcar cât ar avé cine-va de un pui de găină.

— Aș vré, mamă, să mă întălnesc eu cu el să ne întălegem la cuvinte.

— Ba aia e vorbă! Tu să mă ascultî pe mine, dacă 'ți-e voia să veđi lumina sórelui. Nici să te încerci a da ochi cu el! Itată, tu să te gătesci să eși mătine de mănecate în pădurea ce se vede, fără ca să scie nici puii de pasere despre acésta. Acolo te voiú aștepta eu, și vom merge unde ne vor duce ochii. Număi așa póte să scăpăm de urgia împăratului.

Împărăteasa pusesese la o parte tot ce le trebuia pentru fugă. Cum se întălniră a doua zi dimineța, plecară și se duseră, se duseră, se duseră, pînă trecură de hotarele împărăției și ajunseră într'o pădure mare, mare, de se rătăciră printr'insa.

Fiul împărătesei, care nu eșise în viața lui din pescera unde crescuse, căsca gura la toate alea și mereu întreba pe mă-sa despre tot ce vedea :

— Ce este aceia, mamă, ce auz eu fășiind așa ?

— Ce să fie, mamă? Ecă un vîntișor care abia adia. El este sburdatec și sboră pe d'asupra erbei. Veđi cum se clatină vărfulurile floricelelor? În trecétul lui, la toate le fură căle un sărutat. De aci apoi trece la pomii și se strecoră printre toate frunđulițele, le mângăia și fuge. Ele oțéză după dînsul, și asta este fișitul ce auzi tu.

— Ce frumoșe sînt floricelele alea, mamă! Mă duc să le pup și eu ca vîntișorul ăla ce dicit dumnéta.

— Du-te, mămușoră, și dacă vei rupe căte-va, fă-le mănuchiu.

-- Auleo! mamă, da ce frumos mirósă! dîse fiul împăratului, după ce sărută mai multe florii. Și sa 'ți spuîu drept că mi-e milă să le rup, săracele !

Fiul împăratului se uitase cu totul, tot mirându-se cînd de copacii cei mari, pentru cari întreba pe mă-sa că tot așa de mari are să crească și florile ce mirósă așa de frumos, cînd de cîntecul păsărelelor, de ce nu se îndura să se depărteze de ele. Apoi cînd veđu un păriiaș ce curgea lăngă marginea pădurii, éráși mai întrebă pe mă-sa :

— De ce, mamă, copăceii cari sînt pe marginea apei acesteia sînt aplecați spre dînsa, și de ce păsărelele sînt mai multe aci decât aiurea ?

— Auzi tu, dragul mamei, cum murmură apșóra acésta în mersul ei? Ea șoptesce vorbe frumoșe și dulci în limba ei; păsărelele vin s'o asculte, și 'i res-

pund érářî vorbe frumoŝe ři de dor pe limba lor cea pásăréscă; érá pomîŝorii, de mult ce le plac vorbele acestea, ei se aplécă să ři móie rămurelele cele fragede în apă, semn că nici ei nu sînt nesimțitori.

Cu d'al de aste întrebări ři răspunsuri trecu đioa ři începu a se întuneca de séră. Acum băgă de sémă împăratésa că n'au unde să măie nóptea. Iar fiul ei dacă vėdu pe mumă-sa speriată, o liniști đicėndu'î :

— Nu ești cu mine, mamă ? Lasă că mă duc eu să caut prin pădure vr'un loc unde să ne adăpostim.

— Ține ıcea, mamă, ıi respunse împăratésa, de căpătăiul acestuı fir de ață. ři după ce vei găsi vr'un loc unde să mánem peste nópte, să te întorci după đínsul ca să nu te rătăcesci.

ři în adevěr, împăratésa între alte lucruri luase un ghem mare de ață ca să aibă de lucru. De căpătăiul acestuı ghem apucase acum fiul împăratuluı, când plecă să găséscă vr'un adăpost.

Nu umblă mult prin pădure, ři fiul împăratuluı dete peste un palat frumos, frumos, ři cu porțile deschise. Acesta era palatul unor frați tálhari, cari jefuiau prin pădurea dela mărul roșu. Ei erau șepte frați. Unul dintr'ınșii ınsă era chior. Acesta venia din când în când de deschidea ușile palatuluı ři deretea.

Intră, se ııtă prin tóte părțile, ři pe nimeni nu vėdu. Se bucură că l'a dus Dumneđeu să găséscă un adăpost așa de bun. Apoi se întórse după firul de ață la mumă-sa, care tremura de frică, vėđėndu-se singură-singurică în mijlocul unei ast-fel de păduri mari în amurgul serii.

Luă, decı, pe mumă-sa împăratésa ři o duse în palatul acela. Când acolo, ce să vėđi ? găsira porțile ıncuiate. De o cam dată li se păruse că nu e lucru curat. Dar, biziundu-se în puterea sa, fiul împăratuluı scóse busduganul, sparse cu el porțile ři ıntrară ınăuntru. Apoi drese porțile cum putu, le ıncuiă pe din năuntru, se urcară în palat ři maseră acolo.

Fiul împăratuluı când vėdu atâtea lucruri frumoŝe din acel palat, remase ımıt. El se mira, cum de sînt atâtea lucruri cu cari se ıntrebuınțeză omul, ři tot ıntreba pe mumă-sa : la ce trebuie cutare ři cutare lucru, ce face omul cu cutare ři cu cutare ?

După ce se deprinse fiul împăratuluı cu atâtea lucruri frumoŝe ři scumpe ce vėđuse în palatul acela, începu a eși la vınat, căci ınima ıi đicea că el trebuie să cante cum să chivernisésca casa.

Trecu o bucată de timp, fără să se ıntimple nimic. Ei se tot miraı, cum de nu se arată stăpánul palatuluı. Când ıntr'o nópte auđiră că bate cine-va la pórtă.

Cum auđiră, împăratésa đise fiuluı seı să se ducă să descuie, căci póte vr'un nenorocit se va fi rătăcit prinpădure ři cere ajutor. Fiul împăratuluı ascultă ři se duse de deschise.

— Cine sînteți voi ři ce căutați în palatul meı ? đise noul venit.

Pasă-mi-te era chiorul care venise éráři ca să deretece ři să scuture.

— Rătăcind prin pădure respunse fiul împăratuluı, am dat peste acest palat singuratec, ne-am sfătuit eu ři mama că n'ar fi reı să mánem peste nópte aici,

am intrat să ne adumbrim, și vedând că n'are stăpân, am rămas într'insul. Palatul este destul de mare, ne încapă pe toți, dacă vrei să ședem cu toții.

Apoi merseră de se înfățișară înaintea împărătesei, și se învoiră a ședea cu toții.

Chiorul cum vedu pe împărătesa, îi puse gândul dracului, și se luă cu binele pe lângă fiul ei, care era un băiat bun, drept și nevinovat, de să'l puși la rană și se vindecă.

După cât-va timp, el se dete pe lângă împărătesa cu soșele cu momenele, ér împărătesa începu a'l privi cu ochi galeși. Numai li se părea că fiul împăratului le tot stă în cale.

Maî trecu ce maî trecu, și după ce'și dară cóstele, împărătesa duse chiorului :

— N'ar fi bine să fim numai noi singuri aci? să nu maî avem o mărturie care ne turbură pacea?

— Ba bine ar fi, respunse chiorul; însă nu e păcat să se repue un așa fecior gin-gaș și chipeș?

— Eū nu dicit să'l rēpunem; dar să'l însărcinăm cu fel de fel de slujbe, dór de și-o lua lumea în cap, și cum este el de isteț și de cu minte, nu se prăpădesce orî unde ar fi.

— Bine dicit. Așa să fie.

— Ei, unde să'l trimitem? Ce să'î dicit ca să ne facă?

— Iaca tu, împărătesă, să te faci că ești bolnavă, și să dicit că ai visat, că dacă fiul teū țî-ar aduce lapte de leóică, te însăntoșesci.

Așa se învoiră să facă și așa și făcură.

Se întristă fórte mult fiul împăratului când auzi că mumă-sa este bolnavă. Apoi se pregăti a merge să caute lapte de leóică.

A doua zi revărsatul dorilor îl apucă prin pădure. Se duse, se duse, se duse, pînă ce, după trei zile de trēpăd prin văi și deluri, prin gloduri și bușteni, ajunse la o pesceră într'un colț de pădure, cam sub munte. Acolo era visuina unei leóice, care avea trei puî. Din norocirea lui, leóica dormia. Puii se sbeguiău prin pregiurul ei. El intră în peșteră fără frică. Puii se dară pe lângă dînsul și începură a-î linge mâinile, érá el îi mângâia. Și fiind că mâinile lui érau albe ca cōla de hărtiă și moî ca catiféoa, ca unul ce nu muncia la pămînt, leóica nici nu prinse de veste când îi mulse nițel lapte. Pînă a nu se deștepta leóica, el plecâ de acolo; iar unul din puii leóicei, cel ce era maî mare, se luă după dînsul.

Când îl vedură mă-sa și chiorul viind cu lapte de leóică și cu un puî de leū după dînsul, se luară de gânduri.

După cât-va timp, mumă-sa se făcu éráși bolnavă, și trimise pe fiul seū să'î aducă cuib de ursóică.

Se duse fiul împăratului, și cum făcu, cum drese, aduse nițel cuib de ursóică. Puiul de leū însă nu se deslipia de lângă dînsul nici cât ai îmbruca iodată. Pasă-mi-te puiul de leū era năsdraivan, căci el îl învță ce să facă ca să iea cuib de ursóică.

Dacă vedură că nu s'a rătăcit, nici s'a dus în lume de grelele slujbe ce i se

dase, ei s'a întors cu bună ispravă, se sfătuiră împărătesa și cu chiorul să'l trimită să'î aducă mere din mărul roșu care era în mijlocul pădurii unde tâlhăriau frații chiorului.

Când auți așa fiul împăratului, se întristă, dar nu'și perdu cumpătul. Nu se putea gândi destul, ce este pricina de'l tot trimite la așa slujbe grele. Lui nici prin minte nu'î da că vor să'l măture de pe a-casă.

Porni dară să facă și astă slujbă. Puiul de leu după dînsul. Dacă ajunse în pădure, dete peste tâlharii cari tocmai atunci jefuiaș pe o fată de împărat ce trecea pe acolo cu róbele sale. Tipetele astor femei îi făcură reuș și alergă într'un suflet ca să le scape dela robia și rușine.

Se luă la luptă cu tâlharii. El într'o parte, puiul de leu într'alta. Și se luptară se luptară, pînă ce repuse pe tâlhari și 'î lăsă morți fără resuflare.

Atunci fata de împărat îi dîse :

— Cere dela mine ce vei voi, voinicule, și eă voiă ruga pe tată-meă să'ți împlinască cererea.

Fiul de împărat, după învęțul puiului de leu, îi respunse :

— Ceia ce cer dela tine, măiaștro, este să dîci împăratului tatăluț teă să înființeze un spital de orbi întru aducerea aminte de mine, și tu, din când în când, să mergi să cercetezi pe bolnavi. Și pentru ca să ne cunoșcem, dacă va da Dumnezeu să ne mai întălnim, să'mă dai un semn.

Apoi cerendu'î inelul, fiul împăratului îl rupse în doă, îi dete ei jumătate, și jumătate îl opri el.

— Asta să ne fie semnul, dîse voinicul fiu de împărat.

După aceea se duse fie-care într'ale sale : fata de împărat la tatăl ei, iar fiul de împărat, după ce luă mere din mărul roșu, la mumă-sa.

Mumă-sa și chiorul se îndulcise la traău ticnit. Cum îl vędură, li se păru că a să caă cerul pe dîșii de ciudă, și de astă dată îi puseră gând reuș.

— Să'î dăm otravă, să ne curățim de el, — dîse mă-sa cătră chior.

— Ba să'î spunem verde în ochi, că el nu mai are ce căta aci, — respunse chiorul.

— Ba să'l junghiăm ca p'o oiă.

— Ba să'î scótem ochii și să'l dăm pe pórta afară.

— Așa să fie, dîseră amîndoi de odată.

Și căutaă timp cu prilej ca să'și puie în lucrare nelęgiuitul lor gând.

Pândiră o dî, pândiră doă, pândiră mai multe dîle d'a rîndul, pînă ce într'o dî dete peste el dormind. Puiul de leu nu era acolo. Scóseră amîndoi căte un cuțitaș și 'î înfipseră în ochi.

Odată se deșteptă fiul împăratului pătruns de durere, răcni ca un leu și sări în sus, dar chiorul și cu mumă-sa îl luară de spate, îi făcură vînt pe pórta afară și închiseră porțile.

Puiul de leu, unde venia, măre, răcni ca un leu, și se apropiă de stăpînu-seu lingęndu'î mîinile și picioarele.

Iar fiul împăratului, care sciea că n'a avut cine să'î facă acest reuș decăt mumă-

sa și chiorul, nu ȳise nici un cuvânt care să atingă pe mumă-sa, ci tăcu și se luă după puiul de leu, care îl trăgea de haină și mergea înaintea lui, și ast-fel se duse, se duse, pînă ce ajunse la spitalul ce înființase împăratul, a cărui fată o scăpase el din mâinile tâlharilor.

Aci dacă ajunse, nimeni nu cuteza să se apropie de dînsul de gróza leului. Iar el ȳise :

— Nu vę temeți, ómenii bunii, ci dați-mi ajutor, că mor de durere.

Îl puseră în spital, dar puiul de leu nu se depărta nici un pas de lîngă dînsul.

Cum auđi fata împăratului că este un orb în spital, după care se ține un pui de leu, îi trecu un fer ars prin inimă; veni numai decăt să'l vadă; puse pe toți vracii cei mai vestiți din lume să'l caute, dar giaba. Apoi auđind că un vraciu mare avea apă viuă, trimise la dînsul cu mari greutateți și cheltueli de'l aduse tocmai din fundul unei țeri măiestre, care cum veni, îl și vindecă.

Apoi fata de împărat îl întrebă, cum de se întămplase de orbi; el îi povesti alte alea, ferindu-se a ȳice de mă-sa nimic.

În urmă arătând jumătatea de inel, fata împăratului cunoscu pe voinicul făcătorul seú de bine și'l îndemnă să'i cęră mîna dela împăratul tatăl seú, care nu se lăsă a fi mult rugat, fiind-că auđise de voinicia lui.

Se cunună cu fata împăratului. Apoi împăratul, bătrîn fiind și vędënd pe gine-re seú că este isteț, cu minte și voinic, se coborî din scaunul împărăției și'l puse pe el. Căt mai trăi împăratul, nu se căi de ceia-ce făcuse cu acest fēt frumos și dră-găstos; iar glótele lăudau pe Dumneđeu că le-a dat un așa împărat bun.

Chiorul nu sciú de ce se supără pe muma fiului de împărat, se puse de zidi o cămară fără nici o răsulfătoare, și într'insa închise pe împărătesa ce 'și orbise copiu-l; iar el se duse de se prăpădi în lume, ne mai putënd trăi fără frații lui.

Comunicat de **P. Ispirescu.**

PALPITAȚIUNILE COPILEI

NOTIȚĂ DE LITERATURĂ COMPARATIVĂ

Pe la începutul secolului nostru, când Danesul Rask, predecesorul marelui Iacob Grimm, a pus temeliele fonologiei comparative, adecă corespondin-ței regulate a sunurilor din limbă în limbă, el nu putea să prevēdă lungul șir de sciințe, cari aveaú a se nasce treptat dintr'o descoperire atăt de ele-mentară, atăt de modestă la prima vedere precum este aceia de a sci, bună óră, că germanul *h* corespunde latinului *c*.

Ei bine, dela o simplă literă, rădicându-se succesivamente la diferite

manifestațiunii din ce în ce mai vaste ale limbei umane, comparațiunea lingvistică a dat naștere morfologiei comparative, sintaxei comparative, mitologiei comparative, științei comparative a religiunilor și literaturii comparative.

Să nu uităm însă că, atunci când compară cine-va producțiunile literare a două sau mai multe popóre, nu tot-d'a-una probéză prin asemănările ce întimpină, fie ele cât de pronunțate, înrudirea între aceste popóre, ba une ori nici măcar existența veche sau nouă a vre-unui contact între dînsele.

Cu o altă ocaziune, noi am explicat un cântec român printr'un *pendant* din Brasilia.¹

De astă dată, fără a ne avînta pe cea-l'altă emi-sferă, vom constata un fenomen nu mai puțin remarcabil.

Din tóte poesiele reposatului Heliade, cea mai reușită este, fără contestațiune, «Sburătorul».

«*Sburător* — dice Cantemir într'o notă despre superstițiunile Românilor — se chiamă fantasma unui tînăr fórte frumos, care nóptea, după cum crede poporul, se introduce pe lăngă fecióre, mai ales logodnice, și le seduce, nefiind vëdút de cătră cei-l'alți, fie cât de pázitorî...»²

Să ascultăm acum pe Heliade.

Fiind însă că nu este Român care să nu cunóscă pe admirabilul «Sburător», ne va fi de ajuns a reproduce numai începutul acestei poesie :

«Veđi, mamă, ce mă dóre! și peptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sîn mi se ivesc;
Un foc s'aprinde 'n mine, rëcori mă iaú la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obraji'mi se pălesc!

«Ah! inima'mi svăcnesce!... și sbórá dela mine!
Îmi cere... nu-ș-ce 'mi cere! și nu sciu ce 'i-aș da;
Și cald și rece, uíte, că'mi furnică prin vine;
În brațe n'am nimica și par'că am ce-va;

«Că uíte, mă veđi mamă? așa se 'nerucișéză,
Și nici nu prind de veste când singură mă string,
Și tremur de nesațiú, și ochi'mi văpăiază,
Pornesc dintr'inșiú lacremi, și plâng, măicuță, plâng.

«Ia pune mána, mamă — pe frunte, ce sudóre!
Obrajiú... unul arde, și altul 'mi-a recit!

(¹) *Columna*, p. 332.

(²) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiú, p. 142.

Un nod colea m'apucă, ici c'osta reu' m'ă dóre;
În trup o pirotelă de tot m'a stăpînit.

«Or ce să fie asta?... întrebă pe bunica :
O sci vr'un léc ea d'óră... o fi vr'un Sburător !
Or aîde l'alde baba Comana or Sorica,
Or du-te la moș Popa, or mergi la vrăjitor.

«Și unul să se róge, că póte m'ă deslégă;
Mătușele cu bobii fac multe și desfac;
Și vrăjitorul ala și apele închiagă;
Alérgă la eî, mamă, că d'ór 'mî-or da pe léc.

«De cum se face Țioă și scot mánzat' afară,
Îl máiu pe potecuță la érbă colea'n crâng;
Veđi, câtu-'i Țiulița și Ți acum de vară,
Un dor nespus m'apucă, și plâng, măicuță, plâng.

«Brăndușa pasce érbă la umbră lângă mine,
La riuleț s'adapă pe malurî pribegind;
Țeđu, nu sciú când se duce ! că m'ă treDESC când vine,
Și simt că mișcă tufa, aud crângul trosnind.

«Atunci inima 'm'ă bate și saú ca din visare,
Și par' c'aștept... pe cine ? și pare c'a sosit.
Acest fel t'ótă viața 'm'ă lungă așteptare,
Și nu sosese nimeni !... Ce chin nesuferit !

«În arșița căldurei când vîntuleț adie,
Când plopul a sa frunđă o tremură ușor
Și 'n tot crângul o șoptă s'ardică și 'l invie,
Eú par'că 'm'ă aud Scrisul pe sus cu vîntu 'n sbor;

«Și când imi mișcă Țopul, coșița se ridică,
M'ă speriú, dar imi place — prin vine un fior
Îmi fulgeră și 'm'ă Țice : «Deșt'eptă-te Florică,
«Sint eú, viú să te mângăiú...» Dar e un vînt ușor !

«Or ce să fie asta ? întrebă pe bunica :
O sci vr'un léc ea d'óră... o fi vr'un Sburător !
Or aîde l'alde baba Comana or Sorica,
Or du-te la moș Popa, or mergi la vrăjitor.»

Așa plângea Florica și biet își spunea dorul
Pe prispă lângă mă-sa, ș'obida o 'neca;
Junicea 'n bătătură mugea, căta oborul,
Și mă-sa stă pe gândurî, și fata suspină.

Era în murgul sereî și sórele sfințise;
A puțurilor cumpeni Țipând par'că chîemă
A satulú cirédă etc.

È sublimă finețã, cu care Heliade surprinde aci palpițãțiunile cele mai intime ale copilei în prima lor fasã : atunci când ea iubesce deja, dar nu scie încă pe cine iubesce și ce este a iubi.

În fasa a doua, fantasticul «Sburător» dispãre de 'naintea unei ființe concrete, a unui ideal realizat, a unui flãcău pentru care copila resimte o nouã seriã de palpițãțiuni de o nuanțã mai puțin vagã, dar tot atât de naivã.

Acestã a doua fasã, care s'ar puté numi continuarea directã a poesiei lui Heliade, o gãsim într'un cântec poporan polon din Galiția, reprodus de Waçlaw z Oleska.

Iată 'l :

Dalibóg ze powiém mamie;
on coś złego zrobić gotów :
wzdycha, płacze, ręce łamie,
klnie potęgę mych przymiotów.

Nazwał serce moje lodem,
wzrok sztyletem, jeszcze kłamię
ze ja jego łez powodem,
dalibóg ze powiém mamie !

W noc pod oknóm mém narzeka,
dzień przepędza nieprzytomnie,
gdy przy ludziach, to zdaleka,
gdy bez ludzi, to on do mnie.

Chcę nań patrzeć, czuję trwożę,
chcę doń mówić, a nie umię,
chcę uciekać, a nie mogę,
sama siebie nie rozumię.

Płakać muszę gdy się żali,
gdy mu dłoń kładę na ramie
to mię jakiś ogień pali,
dalibóg ze powiém mamie,

Lecz gdy mama go połaje,
on przepłacić gotów zdrowiem,
albo pójdzie w cudze kraje...
nie, już nic mamie nie powiém.³

(³) Waçlaw z Oleska, *Piesni ludu Galicyjskiego*, Lwów, 1833, in-8, p. 263.

Adecă :

Dău că mamei îl voiți spune,
Căci el are un gând rău :
Se vaetă și suspină,
Măinile mereu își frânge,
Blastămă frumsețea mea.

Inima 'mă—dice că 'i ghiață
Și privirea 'mă un cuțit,
Mai dice că 'l fac să plângă...
Dău că mamei îl voiți spune,
Să nu mă mințā așa !

Cât e nóptea—sub feréstră 'mă
Își jelesce sórta sa;
Dăua, când e lume multă
El se ține cam departe,
Când nu-î nimeni—e aci !

De rădic ochi 'mă asupră 'i,
Me turbur; și dacă vréu
Să 'i vorbesc—nu scii ce 'i spune...
Aș fugi—și n'am putere :
Singură nu mă 'nteleg !

Când e trist—plâng fără voe;
Când de dînsul mă ating;
Mâna 'mă când îi pun pe umăr,
Nu-ș-ce flacăra mă arde...
Dău că mamei o să'l spun !

Însă mama dacă 'l muștră,
El se va îmbolnăvi,
Ba chiar póte de durere
Va pleca într'altă țeră...
Mamei nu... nu 'i spun nimic !

Am aruncat pe hărtiā o simplă «notiță».

Las ca alții s'o comenteze, dacă vor găsi de cuviință.

Voiți face numai o observațiune și—am terminat.

Dacă poetul român și doina polonă se asemănă atât de mult, nu ȳic în amărunte, dar în impresiunea totală pe care o produc asupră-ne, cauza este că poetul român și doina polonă au copiat d'o potrivă după natură.

Copiând după natură acolo unde natura este una și aceeași, un Scandian și un Hotentot, omul cel mai cult și un selbatec, anticul și modernul, ori-cine și de ori-unde, vor trebui să se întâlnească.

Acésta constituă unul din principiile cele mai importante ale literaturii comparative : unul din cele mai fecunde sub raportul psihologic.

H.

O RELAȚIUNE CONTIMPURANĂ INEDITĂ

DESPRE

ȘTEFAN CEL MARE

1476

DIN BIBLIOTECA MARCIANĂ DIN VENETIA

Classis X Codex CLXXVIII.

Comunicată de C. ESARCU

VRATISLAVIA, 1476, SEPTEMBRE 16.

Baltazar de Piscia comunică papei ultimele noutăți căpătate dela 5 tineri Genovesi, cari fiind robiți de cătră Turci la luarea coloniei genoveze Caffa din Crim și trimiși la Constantinople împreună cu alți 122 tineri, au reușit pe drum, separându-se prin furtună vasul ce-i ducea de restul flotei otomane, a ucide pe corăbiarii Turci și a scăpa la Kilia (Lichostomi), unde însă, în loc de a dobândi libertatea, au fost robiți érași de cătră Stefan cel Mare, domnul Moldovei sau Valachiei mici (minoris Valachiae), și dăruii ca sclavi la nesce boeri din Sucéva, unde au petrecut apoi 10 lune, până ce au fugit în Polonia cu ocasiunea întrării Turcilor în Moldova. Acesti Genovesi au povestit, că preludiul resbelului a fost vestea despre planul lui Basarab, domnul Valachiei mari (majoris Valachiae), de a năvăli în Moldova, ceia-ce a silit pe Stefan-vodă, pentru a împedica trecerea Muntenilor, să-și facă o cetățuie lângă Dunăre, unde a mers cu 40,000 ostași «nobilii și țărani», armați mai toți cu arce, sulite și săbie. Tot atunci însă a sosit scirea în Sucéva despre apropierea a vr'o 30,000 de Tătari, cari au coprins orașul Ștefăneșei și au robit 15,000 de nobili, ér dómna lui Stefan-vodă cu tóte tesaurele s'a retras la cetatea Hotin. Aflând acestea, Ștefan-vodă a lăsat în cetățuia de lângă Dunăre pe cumnatul seú Șendrea cu 1000 călăreți, ér el-însuși cu restul oștirii a mers contra Tătarilor, pe cari însă n'a putut să-i ajungă, fugénd ei cu tótă prada lor. Intorcându-se atunci la Dunăre și vedénd că ostașii seí murmură, dicénd că staú în tabără deja de 2 lune

pe când Tătarii le-au robit nevestele și copiii, ba unii începuseră a deserta, Ștefan-vodă a congediat armata pe 15 zile, poruncind ca după expirarea acestui termen să revină cu toții la Dunăre; ér el a ramas numai cu 10,000 nobili, afară de cari mai era 1000 de călăreți sub visternicul Iuga la paza malului Dunării contra Turcilor. Turcii însă fiind pré-numeroși, Iuga a fugit la cetățuia, ér însuși Ștefan s'a retras cu cei 10,000 într'o pădure de lângă Vasluși. Turcii, după ce au luat cetățuia și s'au odihnit acolo, au început a înainta pe teritoriul Moldovei. Vaslușeni au fugit. De asemenea se pregăteau a fugi Suceveni, aflând dela un ambasador polon despre apropiarea Turcilor, cu cari și domnul muntenesc Basarab. Atunci Ștefan a ars Vaslușul și toate orașele pe unde ar fi putut veni Turcii, precum Iași, Bacău, Roman și Baia, fugind locuitorii acestora cu averile lor parte în Ungaria și parte în Galiția. Lăsând după aceea o garnisonă în Suceva, Ștefan a riscat o bătălie contra Turcilor într'o pădurice la depărtare de $\frac{1}{2}$ zi dela Baia; dar a fost bătut și abia a scăpat cu vr'o 20 de călăreți la orașul Sniatin în Galiția, unde órecine l'a vădut mănecând într'o tavernă; de aci a plecat la Camenița, oraș polon aproape de Hotin, unde s'a apucat să strângă óste. În acest timp Turcii, în număr de vr'o 200,000, asediau Suceva, avînd în capul lor pe însuși sultanul, care aducea cu sine, pentru a pune pe tronul Moldovei, pe fiul unui Petru-vodă ce fusese altă-dată domn înainte de Ștefan. Puțin după aceea s'au răspândit două vești: 1. cumcă fostul domn muntenesc Tepeș, eșînd din Ungaria, ar fi bătut pe Turci; 2. cumcă Ștefan ar fi nimicit o armată turcă de 14,000. Acestă din urmă victorie — dice Baltazar de Piscia — se explică pe de o parte prin aceea că Ștefan și-a strîns o óste în Camenița, cătră care s'au mai adaus toți Moldovenii căți se retrăsese mai de'nainte în locuri sigure, ér pe de alta — că Turcii și-au slăbit puterile, împrăștiându-se cete-cete prin Moldova.

...Etsi non dubitem quod Sanctitas Vestra de Turchorum novis a pluribus certior jam redita sit, quod tamen verisimilius arbitror ex variis novis michi relatis id scribam. Duodecima die hujus mensis quinque adolescentes Ianuenses partim ex Caffa, partim ex Janua oriundi, ex minori Valachia seu Moldavia ad me venerunt. Hi sunt qui post Caffensis urbis excidium cum centum et viginti duobus formosis adolescentibus tam Italicis quam Grecis, Armeniis et aliis cum quadam Turchorum navi Constantinopolim ad Turchorum imperatorem mittebantur, sed ipsi a classi Turchaica per procellem divisi interfectis quatuor Turchis qui eis et navi preerant — — — ad urbem Lichostomi in Valachia minori existentem, tanquam ad salutis portum applicuerunt, sperantes — — libertatis, sed contra eorum spem a Stephano Valachie minoris Voivoda in servitutum redacti sunt — — — decem menses in oppido Ciuciavie sub dura servitute manserunt. Occasione tamen Turchorum de mense Iulii proxime

decursi post festum Marie Magdalene a suis dominis fugam arripuerunt. Ipsi inferioris Valachie cladem michi ab initio ex ordine narraverunt. Retulerunt enim, quod cum hoc anno de mense Maij fama esset quod Bassaraba majoris Valachie Dominus cum suo exercitu hostiliter minorem Valachiam intrare vellet, Stephanus inferioris Valachie Voivoda cum quadraginta milibus equitum tam nobilium quam rusticorum, qui per majori parte, arcum, ensem, et telum absque alia armatura portant, ad Danubij ripam se contulit ibique de tabulis castrum de mense Iunij hedificavit, ut facilius ipsius Bassarabe transitum impedire posset. Cum hec autem fierent, de Turchorum adventu in Valachiam necnon Tartarorum fama fuit. In principio vero Iulij circa mediam noctem Ciuciavie ubi hi adolescentes detinebantur captivi, nunciatum fuit Tartharos opidum Stephaneste in Valachia situm prope Ciuciaviam ad unam legalem dietam Russiam versus invasisse multosque proceros captivasse sequentique die quo Tarthari Ciuciaviam timebantur venturi, per quendam fluvium Cerete vocatum prope Ciuciaviam ad mediam legalem dietam cum preda quindecim milium procerorum transiverunt. Uxor vero Domini Stephani in castrum Gothin vocatum quod prope urbem Camenizze ad mediam dietam etiam legalem situm est, cum omnibus Thesauris se recepit. Est enim Camenizza opidum Regis Polonie in Russia prope Valachiam situm. Cum autem Stephanus Voivoda prefatus Tartharorum adventum resciret dimisso presidio in castrum juxta ripam Danubij hedificato cui Sciandrus ejus cognatus cum mille equitibus preerat, cum reliquiis Tartharos per biduum insecutus, quos minime consequi potuit, interfecti tamen fuerunt ex Tartharis centum viginti quinque qui predando a suis deviarunt. Tartharorum exercitus pro certo dicitur triginta milium equitum fuisse, duosque Imperatores, ac unum dominum eis prefuisse. Dominus itaque Stephanus cum toto suo exercitu tristitia plenus ad Danubium ut Turchis transitum prohiberet redibat. Inter suos non defuerunt murmurationes, cum jam per duos menses eum in bello secuti fuissent, dicendo quid ad nos de hoc bello, cum nostras mulieres, nostrosque filios Tarthari abduxerint; cumque quosdam clam recedere intellexisset, timensque ne si sic recederent in eo bello, eos postea habere non posset, habito consilio cum suis nobilibus, ad quindecim dies eos dimisit, ita tamen quod ad Danubium ex post eum comeatu redire deberent. Stephanus itaque cum comitiva decem milium suorum nobilium remansit, prefatumque castrum ad Danubium repetijt.

Cum autem Juga Visternicus Capitaneus Domini Stephani post primam partem Danubij cum mille equitibus Turchorum adventum observando staret, ecce percursores Turchorum forsitan centum, quos ipse prostravit, apparuerunt, quorum vestigia magna Turchorum manus paulo post secuta est, quam ut prefatus Juga Visternicus vidit, in fugam se convertit ad castrum. Dominus autem Stephanus, cum sui non redissent ut promiserant, videns se Turcho multo imparem, demisso castro, se cum suis decem milibus in quandam silvam juxta opidum Vaslui vocatum ad similem dietam prope Danubium se contulit, Turchi vero castrum illud melius muniverunt, ibique per biduum vel triduum pausa facta, paulatim per Valachiam processerunt ad decem miliaria Italica in die itinerando. Inhabitantes civitatem Vaslui ad superiores partes Valachie ante Turchorum transitum se receperunt. Orator vero Regis Polonie qui cum Turcho in suo exercitu aliquandiu fuerat Ciuciaviensibus intimavit Turchum cum magno exercitu Danubium transiisse, ac Bassarabam magne Valachie dominum cum suo etiam exercitu secum habere, ex qua re Ciuciavienses valde perteriti se ad fugam prepararunt. Prefatus vero Stephanus, prefatam silvam reliquens, faciemque Turchorum fugiens opidum Vaslui combussit, omniaque alia opida ad que, Turchum fugiendo, se recipiebat, Turcho eum prosequente, similiter incineravit. Incineravit itaque opida seu civitates istas, Iassum scilicet, Baccum, Romanbazar et Bagnam. Incole vero illarum urbium, cum Turchorum adventum multo ante rescissent, cum multis bonis se ad tuta loca receperunt, alij Ungariam, alij Russiam versus iter fecerunt, maxime Ciuciavenses cum ad urbem Romanbazar Turchum constitutum sciverunt. Dominus Stephanus collocato presidio in opido Ciuciaviensi, nocte irruendo in Turchos in quandam parvam silvam per mediam dietam ab urbe Bagna distantem se recepit, sequentique die a Turchis silva circumdata, comisso prelio per Valachum, pauci ex Valachis evaserunt. Ipse Stephanus tandem cum quindecim vel viginti equitibus in Sinathin castrum Regis Polonie se recepit, ibique, qui talia mihi narravit, dixit se Dominum Stephanum cum paucis vidisse in quadam taberna comedentem. Ex post ipsi adolescentes in Colonia existentes audiverunt, Stephanum ad opidum Camenizze venisse, quod Regi Polonie ut dixi pertinet, ibique exercitum congregare. Hoc scilicet quod se Stephanus recipisset in quodam opido Regis Polonie — — — Dix — — — michi etiam quod in opido Coloniae fama erat quod Dracula Hungarie Regis — — — Valachiam cum

magno exercitu intraverat eam devastando et — — — ubi Turchus pontes fecerat eosque et triremes combussit — — — ac — — — locum custodientes, quoque volebat ibi Turchum ad transitum expectare.

Hec omnia didici a Batista Luca de Zoalio cive Januensi qui etiam michi retulit quod eadem nova de Dracul in urbe Leopoldis sibi confirmata fuerunt ac etiam Cracovie a quodam fratre Sancti Bernardini de Observantia. Quidam presbiter Cracoviensis qui fertur bone fame et sacre theologie professor, nec solitus ut fertur mendacia dicere, scripsit cuidam Canonico Wlatislaviensi quod Cassovie pro victoria habita per Draculam contra Turchos Te Deum laudamus cantaverunt, retulitque idem Baptista quod quidam Hungarus qui ad stipendia Turchi fuerat, Ciuciavie retulit Turehorum imperatorem in exercitu personaliter esse, secum etiam habere filium quondam Petri qui olim Valachie minoris Dominus fuerat, quem Turchus ad sua dominia restituere intendebat. Turchus secum habebat ducenta milia hominum.

Post omnia scripta venit quidam Slesita de Hungaria qui mihi dixit se Agrie XXV-a Augusti in presentia Reverendissimi Domini Agriensis vidisse fieri ignes ac cantari Te Deum laudamus, quia Stephanus Moldavie Voivoda prostraverat XIII milia Turchorum prope.... tana.... quoque vidit legi litteras quas Regia Majestas Reverendissimo Domino Agriensi miserat. Interrogatus de tempore quando fuit facta prostratio, dixit, se ignorare.

Hec possibilia sunt si supra scripta vera sunt, nam superius scriptum est, quod Stephanus restaurabat exercitum suum in opido Camenizze, quod facere potuit quia excepta Tartharorum preda alij Valachi evaserunt cum potioribus bonis suis ad loca tuta ex quibus potuit nonnullos colligere.

Dictus etiam Baptista audito hoc novo a me, dixit quod possibile erat ex eo quod postquam Valachus fugam dedit ex Valachia Turchi ut ferebatur per turmas divisi Valachiam discurrebant.

Altissimus Sanctitatem Vestram ecclesie sue sancte feliciter conservet.
Ex Wratislavia die XVI Septembris MCCCCLXXVI.

E. S. V.

Indignus servulus
Baldassar de Piscia.

N O T I Ț Ă

LA RELATIUNEA CONTIMPORANĂ DESPRE STEFAN CEL MARE,

DESCOPERITĂ DE C. ESARCU

Sint acum douăzeci și șase de ani, marele nostru Cogălnicénu, pe atunci încă foarte tânăr, a scris o monografie despre «Bătălia dela Resboeni și pricinele ei»¹, un adevărat cap-d'operă pentru epoca când s'a compus, unde junele autor resuma și combina asupra resboiului turco-moldoven din 1476 tradițiunea poporană și mărturiile contimporane, întru cât a putut să le cunoscă.

Pentru a rectifica și a completa datele adunate acolo, singura fântână importantă, pe care d. Cogălnicénu o trecuse cu vederea, a fost până aci un lung pasagiu din cronica turcă a lui Saad-eddin, tradus italienesce în secolul XVII de către Bratutti² și reprodus apoi, din cauza extremei sale rarități, în a mea «Arhivă istorică».³

D. C. Esarcu a reușit a descoperi în această privință în biblioteca Marciană din Veneția o nouă relațiune, mai prețioasă decât toate cele-l'alte, căci ea nu numai s'a scris chiar în anul 1476, dar încă ne presintă mai multe amărute necunoscute din cele-l'alte isvóre.

Ne mărginim a atrage atențiunea asupra următoarelor puncturi :

1. Fugarii Genovesi din Caffa, departe de a găsi un adăpost în Moldova, precum s'a cređut generalmente, au fost robiți de către Stefan cel Mare și dăruiti apoi boiărilor, după cum se dăruiau Țigani și Tătarii.

2. Principalii generali ai lui Stefan în resboiul dela 1476 au fost cumnatul seú Șendrea și visternicul Iuga, dintre cari se scie despre cel de'ntăiu că a perit mai în urmă, la 1481, în bătălia dela Rimnic între Stefan și Tepeș.⁴

(¹) *Archiva Romănescă*, ed. 2, Iași, 1860, t. I, p. 70—89.

(²) *Cronica dell'origine e progressi della casa Ottomana*, t. 2, Madrid, 1652, in-4, p. 297 pînă la 303.

(³) T. I, part. 2, p. 31—33.

(⁴) *Chronicon Putnense*, în Hasdeu, *Archiva istorică*, t. 3, p. 8.

3. Armata permanentă a Moldovei consista din călărime nobilă, ér țărani formău miliția, care se mobilisa numai pe intervaluri scurte și care, la cas de prelungirea resboiului, murmura și deserta.

4. Moldova se numia «Valachia-mică», ér Muntenia «Valachia-mare», după cum noi am demonstrat'o deja ațuri prin alte fântâne.⁵

5. Nobilimea moldovenă era fôrte numerosă, de vreme ce Tătarii ațu robit 15,000 nobilî, pe când tot atuncî alți 10,000 se aflaũ pe lângă Stefan; de unde rezultă că acea nobilime se compunea din toți proprietarii mici, adecă «rețeși» saũ «moșneni».

6. Orașele, pe cari le-a ars Stefan la apropierea Turcilor, aũ fost Vasluiũ, Iași, Bacăũ, Roman și Baia.

7. De nicăiri nu se confirmă tradițiunea despre fuga lui Stefan la cetatea Némț și famósa'i convorbire acolo cu muma-sa, în locul cărora noi vedem aci pe nevêsta lui Stefan retrăgându-se la cetatea Hotin, ér însuși Domnul fuge în Galiția și apoi în Podolia la cetatea Camenița, aproape de Hotin, unde își strînge o nouă armată.*

8. În tabăra turcă, ca pretendinte la tronul Moldovei, se afla un fiũ al lui Petru Aron, vechiului rival al lui Stefan.

H.

(⁵) *Istoria critică*, ed. 2, t. I, p. 58—59.

(*) Într'o comunicațiune orală ce ni-a făcut, d. Esarcu bănuiesce cu drept cuvînt că legenda poporană a confundat pe muma lui Stefan cu nevêsta lui, ér cetatea Némț cu cetatea Hotin.

D I V E R S E

Universitatea austriacă din Gratz, unde studiază mai mulți dintre frații nostri Ardeni, a reușit de curând a atrage în corpul seũ profesoral doă celebrități lingvistice : pe profesorul Johannes Schmidt din Jena, slavist de prima ordine, și pe profesorul Hugo Schuchardt din Halle, al căruiã nume e de-mult simpatie tuturor Românilor.

Este curiosă coincidința că an.biũ acesti linguiști s'aũ distins prin opere relative anume la vocalism : Schuchardt prin *Der Vocalismus des Vulgärlateins* (1866—8), Schmidt prin *Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus* (1871—5).

Un glumeț ar mai puté adăuga, că numile ambilor profesori se încep prin *Sch* și se termină prin *dt*.

* * *

Afară de indianistul Lassen, universitatea din Bonn a mai pierdut pe cea-l'altă ilustrațiune a sa : Frederic Diez.

El a murit la 7/19 maiu în vrăsta de 82 ani.

«Gramatica comparativă romanică» va rămâne un etern monument pentru memoria lui Diez; un monument, în care limba română jăcă și ea un rol însemnat.

Cunoscutul linguist Tobler a consacrat repositului un foarte interesant articol în diarul *Im neuen Reich*, nr. 24.

* * *

A mai murit tot în luna lui maiu, tânăr încă, dar de-mult renumit, profesorul Martin Haug dela München, căruia linguistica îi datorese tesaure de lumină asupra limbei zendice și 'n parte asupra Vedei.

Iată lista operelor acestui neobosit orientalist, care scriea d'o potrivă bine nemtesce și englezesce :

Die fünf Gâthâs oder Sammlungen von Liedern und Sprüchen Zarathustra's. 1857.

Ueber die Pehlewi Sprache und den Bundeshesh. 1854.

Die Quellen Plutarchs in den Lebensbeschreibungen der Griechen. 1854.

Ueber Schrift und Sprache der zweiten Keilschrift-Gattung. 1855.

Ueber die ursprüngliche Bedeutung des Wortes Brahma. 1868.

Das 18. Kapitel des Wendidad. 1869.

Ueber den gegenwärtigen Stand der Zendphilologie. 1868.

Brahma und die Brahmanen. 1871.

Essay on the Pahlvi Language. 1871.

Ueber das Wesen und den Werth des Vedischen Accents. 1874.

Essays on the Sacred Language, Writings and Religion of the Parsees. 1872.

A Lecture on an Original Speech of Zoroaster. 1865.

The Aitareya Brahmanam of the Rig Veda. 1863.

Vedische Räthselfragen und Räthselprüche etc.

* * *

Max Müller, după ce a terminat gigantica sa edițiune a Rig-vedei, prepară acum o nouă publicațiune colosală, al cării prospect s'a dat în ultimul număr (Vol. X, nos 6 et 7) din *Trübner's American and Oriental Literary Record*.

Sub direcțiunea sa, în colaborațiune cu profesorii Cowell, Legge, A. Burnell, Childers, Kielhorn, Rajendralal Mitra, Thibaut, Eggeling și Jolly, vor apare în 24 tomuri «Cărțile Sacre ale Orientului».

India, buddhismul, literatura zoroastrică, China lui Kung-fu-tze și China lui Lao-tze, mohamedismul, toate își vor găsi un loc în acest mareș panteon al Resăritului.